

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΡΩΤΟΓΟΝΟΥΣ ΟΜΑΔΑΣ

(Έθνολογική καὶ κοινωνιολογική μελέτη)

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΤΗ

Υφηγητοῦ τῆς Κοινωνιολογίας

Ὁ XIX αἰὼν εἶναι μία πολυσύνθετος ἱστορική περίοδος καὶ συνεπῶς δυσκόλως δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς ἓνα γενικὸν χαρακτηρισμόν. Δυνάμεθα ὅμως νὰ διακρίνωμεν τοῦλάχιστον δύο προέχοντα γνωρίσματα: τὴν ἀκμὴ τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος (Hochkapitalismus) καὶ τὴν τεχνοκρατίαν. Πράγματι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐσημειώθη ἡ θαυμασιὰ τεχνικὴ πρόοδος, ἡ αὔξησης τοῦ πλούτου καὶ ἡ ἄνευ προηγουμένου εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ αὔξησης τῆς ἑλικῆς εὐημερίας καὶ ἐπέκτασός της καὶ εἰς τὰ κατώτερα ἀκόμη στρώματα τῆς κοινωνίας.

Δυστυχῶς ὅμως ἐμφανίζονται ταυτοχρόνως καὶ διάφορα παθολογικά κοινωνικά φαινόμενα τὰ ὅποια βαθμηδὸν προκαλοῦν τὴν δυσπιστίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν παντοδυναμίαν τῆς τεχνικῆς καὶ εἰς τὴν ἱκανότητα τῆς ἐπιστήμης νὰ λύσῃ ὅλα τὰ προβλήματα καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν πνευματικὴν ἡρεμίαν του. Αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι, ἡ οὐσία καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀληθείας, γίνονται ἀντικείμενα ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ὁδηγεῖ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς σχετικότητος καὶ εἰς τὸν σκεπτικισμόν (').

Πολλοὶ διακεκριμένοι διανοηταὶ ἡσχολήθησαν μὲ τὸ ζήτημα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀπέδειξαν ὅτι ἡ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τυφλὴ πίστις εἰς μίαν «ἀναγκαίαν καὶ ἀδιάρκοτον» πρόοδον — κληρονομίαν τοῦ XVIII αἰῶνος (²) — ἦτο αὐτοπάτη καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος.

Ὅταν δημιουργῆται τοιαύτη πνευματικὴ κατάστασις εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ στρέφῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν προσοχήν του εἰς παρελθούσας ἱστορικὰς ἐποχάς, εἰς τὰ πρωτόγονα στάδια πολιτισμοῦ, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀνακαλύψῃ διὰ τῆς συγκριτικῆς μεθόδου τὴν πορείαν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως (das soziale Werden τὸ ἱστορικὸν γίγνεσθαι) καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ ἂν πράγματι ἐση-

μειώθη πρόοδος εις όλους τούς τομείς τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ τοῦ ἐπιστήμονος νὰ διαπιστώσῃ ἢ δυνατόν, γενικοὺς νόμους ἐξελίξεως καὶ προόδου ἔδωσεν μεγάλην ὥθησιν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐθνολογίας ὡς χωριστῆς ἐπιστήμης.

Εἶναι ἀπαραίτητον, πράγματι, νὰ γνωρίζωμεν καλῶς τὰς συνθήκας διαβιώσεως τῶν πρωτογόνων λαῶν — ἰδιαιτέρως τῶν κατωτέρων εἰς ἑλικὸν πολιτισμόν — τὰς ἐννοίας των περὶ δικαίου καὶ τὰς ἠθικὰς των ἀξίας, διὰ νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ θέσωμεν ἐπὶ *θετικῶν βάσεων* τὸ ζήτημα τῆς πνευματικῆς προόδου. Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην θὰ προσπαθίσω νὰ ἐκθέσω ἐν συντόμῳ ὥρισμένας πλευρὰς τοῦ πρωτογόνου «δικαίου»

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ νομομαθοῦς Post, πρώτου ἐπιστήμονος, φιλοδοξήσαντος νὰ παρουσιάσῃ γενικὴν εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως τῶν νομικῶν ἐννοιῶν τῶν πρωτογόνων λαῶν, ἡ ἐθνολογία, ὡς θετικὴ ἐπιστήμη, ἔκαμε ἀλματώδεις προόδους καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἡφθόνην ὕλικον ἀνήρρεσεν πολλὰς περὶ τῶν πρωτογόνων κοινωνιῶν ἐσφαλμένας γενικεύσεις καὶ φαντασιώδεις θεωρίας.

Τώρα, οὐδεὶς σοβερὸς ἐπιστήμων δύναται νὰ πρεσβείῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Post θεωρίαν, περὶ δὴθεν, ὁμοιομόρφου κοινωνικῆς ἐξελίξεως ὅλων τῶν λαῶν.

Διὰ τὴν ἀποβαίῃ, ὅμως, ἡ ἔρευνα καρποφόρος, πρέπει τὰ διέφορα φαινόμενα τῶν πρωτογόνων κοινωνιῶν νὰ ἐξετάζονται ἄνευ προκαταλήψεων δηλ. ὄχι ὑπὸ τὸ πρῶτον τῶν ἰδικῶν μας ἐννοιῶν καὶ ἀντιλήψεων.

Τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν κατωτέρων κοινωνιῶν εἶναι τὸ *ῥαδικὸν πνεῦμα* καὶ ἡ *μαγικὴ νοοτροπία*. Ἡ πρωτόγονος κοινωνία ἀποτελεῖ προέκτασιν τῆς οἰκογενείας, ἐκουένως τὸ ῥαδικὸν πνεῦμα εἶναι ἀκόμη ἰσχυρόν. Πολὺ φυσικὸν εἶναι τὸ ἄγνωστον νὰ ἐμπνέῃ φόβον καὶ δυσπιστίαν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πρωτογόνου. Τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ αἱ λειτουργίαι τοῦ σώματος καὶ ψυχῆς τοῦ πρωτογόνου (ὄνειρα, ἐπιληψία, λιποθυμαὶ κ.λ.π.) — τὰ πραγματικὰ αἷτια τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ἐννοησῇ — θεωροῦνται ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐνέργειαι ὑπερφυσικῶν — συχνὰ ἐχθρικῶν — δυνάμεων. Τόσον βαθεὶα ῥιζωμένη εἶναι αὐτὴ ἡ εἰσὶς πρὸς μαγικὰς ἐξηγήσεις, τόσον στενῶς συνυφανισμένοι εἶναι αἱ μαγικαὶ ἀντιλήψεις μετὰ τὴν καθημερινὴν ζωὴν, ὥστε ὁ Γάλλος ἐπιστήμων Levy Brühl καὶ ἡ σχολὴ τοῦ ἐπεχείρησαν νὰ ἐξηγήσουν ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τῶν πρωτογόνων μετὰ τὴν «μαγικὴν νοοτροπίαν». Ἡ ζωὴ εἶναι πολυσύνθετος καὶ ξεφεύγει ἀπὸ τὰ στενὰ πλαίσια δογματικῶν θεωριῶν. Μόνον μία πλευρὰ τῆς νοοτροπίας τῶν πρωτογόνων μορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «μαγικὴ» ἢ «προ-λογικὴ» (Levy Brühl). Ἡ ἄλλη πλευρὰ εἶναι ἡ ρεαλιστικὴ ἢ θε-

τική και στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας, ἐπὶ τῆς πρακτικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν διαφόρων προβλημάτων τῆς ζωῆς, ἐπὶ τῆς ὀξείας παρατηρητικότητος, καὶ αὐτὴ ἡ πλευρὰ εἶναι ὁ πυρὴν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξελίχθη ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη (*).

Τὸ δεύτερο γνῶρισμα τῶν πρωτογόνων κοινωνιῶν εἶναι ἡ «οἰμαδικὴ νοοτροπία». Ὁ ἀτομικισμός, ὁ ὁποῖος διακρίνει κυρίως τοὺς ἀνθρώπους τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἐλάχιστα ἢ καὶ καθόλου ἀνεπτυγμένος εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ δῆθεν ἀκράτητος ἐγωϊσμός καὶ ἀτομικισμός τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου καὶ ἡ φυσικὴ ἐκδήλωσις αὐτῶν — ἡ τάσις πρὸς ἀνυποταξίαν καὶ ἀναρχίαν — εἶναι πλάσμα φαντασίας τοῦ θεωρητικοῦ φιλοσόφου καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα (*).

Ἡ ζωὴ, αὐτὴ αὕτη, ἐπιβάλλει νόμους συμβίσεως, ἡ παράβησις τῶν ὁποίων ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς βεβίαν καταστροφὴν. Δι' αὐτόν, ἀκριβῶς, τὸν λόγον εἰς τὰς κατωτέρας κοινωνίας ἐπικρατεῖ παραδειγματικὴ τάξις καὶ ἁρμονία, παρὰ τὴν ἀνυπαρξίαν ἐπισήμων «κρατικῶν» ὀργάνων τάξεως. Ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν ζώων, εἰς τὴν φυσικὴν τῶν κατὰστασιν, δὲν ἐπικρατεῖ ἀπόλυτος ἀναρχία. Παραλλήλως πρὸς τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, ὁ ἀμερόληπτος παρατηρητὴς μπορεῖ νὰ διακρίνῃ καὶ ἕνα ὠρισμένον βαθμὸν συνεργασίας, ἀλληλεγγύης καὶ συμβίσεως (*) μεταξὺ αὐτῶν, ὅπως ἰδιαιτέρως παρετήρησεν ὁ Kropotkin.

Ὅπου οἱ ἄνθρωποι εὐρίσκονται εἰς ὁμάδας, ἐκεῖ δημιουργοῦνται αὐτομάτως καὶ αὐθορμήτως διάφοροι σχέσεις δι' ἱκανοποίησιν τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν καὶ διὰ καλυτέραν ἀντιμετώπισιν τῶν διαφόρων προβλημάτων. Αἱ κυριώτεραι κοινωνικαὶ ὁμάδες τῶν πρωτογόνων εἶναι ἡ οἰκογένεια, τὸ γένος (ἐπέκτεσις τῆς συγγενείας, πραγματικῆς ἢ ὑποθετικῆς) καὶ ἡ φυλὴ (Stamm, tribe), ἡ ὁποία ἐξελίσσεται βαθμηδὸν εἰς τὸ σύγχρονον κράτος (*).

Ἐντὸς αὐτῶν τῶν συγκροτημάτων ῥυθμίζεται ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου.

Αἱ πράξεις καὶ αἱ σχέσεις τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων ἐξετάζονται πάντοτε ὑπὸ τὸ πρῶσμα τῆς ὁλότητος. Κάθε λεπτομέρεια τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ κάθε ἐκδήλωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν κόσμου, καθορίζεται ὑπὸ τῶν ἔθιμων. Ὁ ἐθνολόγος Marett ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι τὰ ἔθιμα—ὁ ἄγραφος νόμος τῶν πρωτογόνων—εἶναι ὁ ἀπόλυτος τύραννος αὐτῶν τῶν κοινωνιῶν (*). Τὰ ἔθιμα συντελοῦν, βεβαίως, εἰς τὴν ἁρμονικὴν ῥυθμίσιν τῶν σχέσεων καὶ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως, ἀλλὰ παρουσιάζουν καὶ ἕνα μεγάλο μειονέκτημα: ἡ ἀπόλυτος ἰσχύς τῶν ἐπιβραδύνει σημαντικῶς τὴν πρόοδον.

Ὁ Tylor ἀναφέρει ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον κόπτουν τὰ μεγάλα

δένδρα οἱ Εὐρωπαῖοι, ἂν καὶ πρακτικώτερος, δὲν συμβιβάζεται μὲ τὰς ἀντιλήψεις τῶν Dyak, ἰθαγενῶν τοῦ Borneo. Ὁ ἰθαγενής, ἐπομένως, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ μιμηθῇ τὴν ἀποτελεσματικωτέραν μέθοδον τῶν λευκῶν, κινδυνεύει νὰ τιμωρηθῇ αὐστηρῶς (*).

Ἡ τήρησις τῶν νόμων εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας, συχνὰ ἐνισχύεται ὑπὸ τῆς δεισιδαιμονίας (*). Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν χωρικῶν τῶν προσηγμένων κοινωνιῶν μήπως δὲν εἶναι ἡ δεισιδαιμονία καὶ ὁ φόβος τῆς θείας τιμωρίας ἀκόμη ἰσχυροὶ παράγοντες τῆς δημοσίας τάξεως :

Ἐξ' ὧσων ἤδη ἐλέχθησαν, δυνατὰ τις νὰ μαντεύσῃ ὅτι καὶ ἡ γενετήσιος ὁρμὴ ἐν ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα ἐνστικτα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως — δὲν ἔχει ἀφεθῇ ἀχαλίνωτον καὶ ἀδέσμευτον εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας. Ἡ θεωρία τῆς ἐλευθερομιξίας (promiscuity), μιᾷς καταστάσεως δηλαδὴ ἀπολύτου ἀναρχίας εἰς τὰς σεξουαλικὰς σχέσεις, ὅπως τὴν ἐφαντάσθησαν κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος οἱ Bachofen, Mac Lenan, Morgan, Post, Engelo καὶ οἱ ὅπαδοί τῆς ἀριστερᾶς παρατάξεως, δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴν πραγματικότητα (**). Εἰς καμμίαν κοινωνικὴν ὁμάδα τῶν πρωτογόνων ὁ γάμος καὶ ἐν γένει αἱ σεξουαλικαὶ σχέσεις ἀκολουθοῦν τυφλῶς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐνστικτου, ἀλλ' ἀντιθέτως ρυθμίζονται ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης — ἰσχυροτάτου παράγοντος. Ἡ παράβασις ὠρισμένων κανόνων συνεπάγεται σοβαρὰς συνεπείας.

Ἡ περὶ ἐλευθερομιξίας θεωρία ἀπαρτίφθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Westermarek, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν μνημειώδη ἐργασίαν τοῦ History of Human Marriage ἀπέδειξε ὅτι καὶ μεταξὺ ὠρισμένων ζώων ἰδιαιτέρως τῶν ἀνωτέρων πιθήκων (primatis), ἐπικρατεῖ μ ο ν ο γ α μ ί α (**). Οὐδαμοῦ μεταξὺ τῶν κατωτέρων πρωτογόνων ἀπαντᾷ κατάστασις δικαιολογοῦσα τὴν θεωρίαν τῆς ἐλευθερομιξίας. Εἶναι ἀληθὲς βεβαίως ὅτι μεταξὺ ὠρισμένων ὁμάδων παρατηροῦνται μερικὰ φαινόμενα, ὅπως ἡ ἀνταλλαγὴ γυναικῶν (**), «ἡ πορνεία φιλοξενίας» (hospitality prostitution) (**), τὸ «jus primae noctis» (**), καὶ ἄλλα, πού προδίδουν ἐλευθερίαν εἰς τὰς σεξουαλικὰς σχέσεις. Δὲν πρέπει, ὅμως, νὰ λησμονῶμεν ὅτι αἱ σχέσεις αὗται ρυθμίζονται ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἐθίμων, καὶ ὅτι ἐμφανίζονται ὡς παράλληλα πρὸς τὸς νόμιμον γάμον φαινόμενα καὶ ὄχι ὡς ἀντικατάστατα τούτου. Εἶναι ἐπίσης ἐκτάκτως ἐνδιαφέρον νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ πυγμαῖοι καὶ πυγμαιοειδεῖς (Mincopi, Kubu, Akka, Aeta, Lemang, Lenof, κ. ἄ.) καθὼς καὶ οἱ Weddah καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Γῆς τοῦ Πυρὸς (Ona, Alakaluf) — ὁμάδες κατωτέρου ὑλικοῦ πολιτισμοῦ — διατελοῦν ἐν μ ο ν ο γ α μ ί α (**).

Εἶναι τόσοι πολλοὶ αἱ διάφοροι μορφαὶ τοῦ γάμου καὶ οἱ περιοριστικοὶ «νόμοι», πού ρυθμίζουν τὰς σεξουαλικὰς σχέσεις, ὥστε καὶ ἀπλὴ ἀπαρί-

θησὶς τῶν θὰ ἦτο ἀδύνατος ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος συντάγματος ἀρθροῦ. Θ' ἀναναφέρωμεν ὁμῶς ὠρισμέναι, μόνον, τυπ καὶ φαινόμενα δὲ τὴν ἀποδείξωμεν ὅτι καὶ εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας ἔχει σαφῶς διαμορφωθεῖ ἡ ἔννοια τοῦ «νόμου», εἰς τὸν ὁποῖον πρέπει ὅλα τὰ μέλη τῆς ομάδος νὰ ὑποτάσσωνται.

Καὶ ἡ πλέον ἐπιπολαία ἐπισκόπησις τοῦ πλουσιωτάτου εἰς οὐλομικὸν ὄλικου μᾶς πεῖθει ὅτι ἡ ἀποστροφὴ τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου πρὸς τὴν αἰμομιξίαν (incest) εἶναι *γενικὸς κανὼν* ⁽¹⁰⁾. Διόφοροι θεσμοὶ καὶ δεσμευτικαὶ διατάξεις δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τοὺς στενοῦς συγγενεῖς, πραγματικούς ἢ ὑποθετικούς (π. χ. τὰ μέλη τοῦ ἰδίου τοτέμ) νὰ συνάπτουν γάμον. Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς συγγενείας δὲν ἔχει πάντοτε βιολογικὴν βάσιν· διάφοροι μαγικαὶ ἀντιλήψεις δύνανται νὰ κατατάξουν ἕναν ὀλιτελῶς ἔξον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν στενῶν συγγενῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἄνευ οὐδενὸς πραγματικοῦ λόγου, ἡ σύναψις σεξουαλικῶν σχέσεων ἀπαγορεύεται.

Ἄτομα, τὰ ὁποῖα φέρουν τὸ ἴδιο ὄνομα ἢ ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιον τοτέμ (δηλ. κατάγονται ἀπὸ τὸν ἴδιον κοινὸν προπάτορα), θεωροῦνται συγγενεῖς ⁽¹¹⁾. Μέλος τῆς κοινωνικῆς ομάδος Αὐστραλῶν π. χ. ἀνήκον εἰς τὸ τοτέμ τοῦ ἔμου (emu), λύκου, ἢ καγκουρώ, δὲν μπορεί νὰ ζητήσῃ εἰς γάμον κόρην ἀνήκουσαν εἰς τὸ ἴδιο τοτέμ ⁽¹²⁾.

Τὰ διάφορα ἔθιμα, τὰ ρυθμίζοντα τοὺς γάμους δὲν ἔχουν πάντοτε ἀπαγορευτικὸν χαρακτῆρα. Ἐνίοτε ὁ π ο δ ε ι κ ν ὁ ο υ ν ἢ καὶ ἑ π β α λ λ ο υ ν σύναψιν γάμου με ἄτομα ὠρισμένης κατηγορίας ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς ομάδος (ἐνδογαμία καὶ ἐξωγαμία). Αἱ κοινωνικαὶ συνθήκαι αἱ ἐπικρατοῦσαι εἰς τὴν Αὐστραλίαν (π. χ. μεταξύ τῶν Kurnai, Dieri, Kamilaroi, Waaramunga κ. ἄ.) μᾶς παρουσιάζουν ἕν θαυμάσιον δεῖγμα τοῦ συστήματος :

Φρασεῖα	I		II	
Ὑποδιαίρεσις	A	B	C	D
	$a' + a''$		$d' + d''$	
γέννη	$b' + b''$		$e' + e''$	
	$c' + c''$		$f' + f''$	

Μερικὰ μέλη τοῦ γένους α ἀνήκουν εἰς τὰξιν Α καὶ ἄλλα εἰς τὰξιν Β. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ μέλη τῶν ἄλλων γενῶν. Αἱ οἰκογένειαι εἶναι μητρικαί, δηλ. τὰ παῖδιά ἀνήκουν εἰς τὸ γένος καὶ τὰξιν τῆς μητρός. Δὲν δύναται μέλος τῆς τάξεως Α νὰ νυμφευθῇ μέλος τοῦ Β, διότι ἀμφοτέρω ἀνή-

κουν εἰς τὴν πατρίαν I. Ἐπιβάλλεται ἐπομένῳ; ἡ σύναψις γάμου μὲ μέλος τῆς τάξεως D καὶ τὰ τέκνα του ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν C. Μέλος τοῦ C ὑπανδρεύεται μέλος τοῦ B καὶ τὰ τέκνα του ἀνήκουν εἰς τὴν ὑποδιαίρεσιν A (17). Ὑπάρχουν διάφοροι τύποι τοῦ ἰδίου συστήματος, ἄλλοι ἀπλούστεροι καὶ ἄλλοι περιπλοκώτεροι.

Πολὺ κοινὸς εἶναι ὁ τύπος γάμου, ὁ ὁποῖος ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς ἑξαδέλφους. Τὸ περιεργον αὐτὸ σύστημα ἐφαρμόζεται εἰς τὴν Δυτικὴν Αἰσθραλίαν, Μελανησίαν μεταξὺ τῶν Todda, τῶν Wedda τῆς Κυλάνης, τῶν Gib yak, κ. ἄ., καὶ εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν ἐθνολογίαν μὲ τὸ ὄνομα cross cousin marriage. Ἐνὸς ἀνδρὸς τὸ παιδί π. χ. δὲν δύναται νὰ συζευχθῇ παιδίον τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ μόνον παιδίον τῆς ἀδελφῆς του. Ὁ υἱὸς μιᾶς ἰθαγενοῦς δὲν δύναται νὰ ζητήσῃ εἰς γάμον τὴν κόρην τῆς ἀδελφῆς της ἀλλὰ μόνον τὴν κόρην ἐνὸς τῶν ἀδελφῶν της (18).

Ἄλλη, πολὺ διαδεδομένη μορφή γάμου, ποὺ ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν ἐθίμων, εἶναι τὸ λεβηράτιον (levirate) (Ὁ ὄρος προέρχεται ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως levir = ἀδελφός). Ἡ χήρα δηλ. εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἀνδρὸς τῆς (ἀδελφδέλφου τῆς) ἢ ἐλλείψῃ τοιοῦτον, τοῦ πλησιέστερου συγγενοῦς τοῦ νόμος αὐτός, καθὼς γ. ὠριζομεν, ἐφηρομάζ-τω καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Ἰνδοίων καὶ Ἰνδῶν (19). Ὁ μελετητὴς τοῦ πρωτογόνου δικαίου Sir Henry Maine εἰς τὸ περίφημον βιβλίον του «Early Law and Custom» ἐξηγεῖ τὸ λεβηράτιον ὡς ἀπορρέον ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ἐξασφαλίσεως ἀπογόνων, ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ συζύγου ἀτέκνου. Φαίνεται ὅμως, ὅτι καὶ ἄλλοι λόγοι (π. χ. περιουσιακοὶ) συντρέχουν εἰς τὴν διαμόρφωσιν αὐτοῦ τοῦ τύπου (20). Τὸ λεβηράτιον εἶναι κοινότατον φαινόμενον μεταξὺ τῶν πρωτογόνων. Ὁ ἐθνολόγος Tylor ὑπολογίζει, ὅτι περίπου 1)3 κοινωνικῶν ομάδων, περὶ τῶν ὁποίων ἔχομεν συγκεκριμένα δεδομένα, ἐπιβάλλουν τὴν σύναψιν γάμου μὲ τὸν ἀδελφόν ἢ πλησιέστερον συγγενῇ τοῦ ἀποθανόντος συζύγου (21). Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ λεβηράτιον δὲν συνντᾶται πάντοτε ὑπὸ τὴν κλασικὴν του μορφήν. Ἡ ἐθνολογία γνωρίζει διαφορὰς παραλλαγὰς: Μεταξὺ τῶν Thonga π. χ. ἡ χήρα ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλέξῃ ἢ ἰδίᾳ προστατῇ ἐκ τῶν πλησιέστερων συγγενῶν τοῦ ἀνδρὸς τῆς. Εἰς ἄλλας κοινωνίας πρωτογόνων ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀποθανόντος δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ νυμφευθῇ τὴν χήραν, πρέπει ὅμως ν' ἀναλάβῃ τὴν προστάσιν καὶ οἰκονομικὴν ὑποστήριξιν αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων τῆς (Chukchi) (22). Εἰς ὠρισμένας ομάδας τῶν Ἰνδιῶν, πάλιν, ἡ χήρα ἀναγκάζεται ὑπὲρ τῶν ἐθίμων νὰ ζητήσῃ εἰς γάμον τὸν μικρότερον ἀδελφόν τοῦ συζύγου τῆς (23).

Ἄλλος κοινότατος τύπος ὑποχρεωτικοῦ γάμου εἶναι τὸ sororate (λατ. soror). Δύο ποιικιλίαι εἶναι γνωσταί εἰς τοὺς ἐθνολόγους :

α) Νυμφεύμενος ὁ ἄνδρας μίαν γυναῖκα, γίνεται αὐτοδικαίως σύζυγος κοὶ ὅλων τῶν ἀδελφῶν τῆς· εἰς ἄλλας δὲ ὁμοῦ κοινωνικὰς ομάδας (β) ἡ ὑποχρέωσις αὐτῇ ἐφαρμόζεται μόνον μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης συζύγου του (2^α)

Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ τὰ διάφορα ἔθιμα τὰ σχετιζόμενα μετὰ τὴν ρύθμισιν τῶν σχέσεων καὶ ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων τῶν δύο οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι πρόκειται νὰ συγγενεύσουν. Ὅλο τὸ πλῆθος αὐτῶν τῶν τύπων καὶ ἐθίμων εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναφέρωμεν ἐδῶ, οὔτε καὶ τὰς κυριωτέρας κατηγορίας εἰς αἷς ὑπάρχοντι τὰ διάφορα σχετικά ἔθιμα καὶ ἔθιμα. Ἐν τούτοις, θ' ἀναφέρωμεν ὀλίγα μόνον παραδείγματα καταδεικνύοντα πόσον λεπτομερῶς ρυθμίζονται ὑπὸ τῶν ἐθ' ἑμῶν αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων.

Ὅταν ὁ νεαρὸς Kirgiz συμπληρώσῃ τὸ δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὁ πατήρ του ἤδη ἰσχύει νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τῆς μελλοντικῆς συζύγου. Συνήθως προσπαθεῖ νὰ τὸν ἀρραβωνίσῃ μετὰ τὴν κόρην ἐνὸς καλοῦ του φίλου. Ὅταν καταλήξουν εἰς ὑριστικὴν συμφωνίαν, ὁ πατήρ τοῦ νεαροῦ Kirgiz πρέπει νὰ φροντίσῃ νὰ ἐξασφαλίσῃ σημαντικὸν χρηματικὸν ποσὸν (τὸ ὅποῖον ποιεῖται ἀνακογῶς τῆς κοινωνικῆς θέσεως) διὰ τὴν ἐξαγορὰν τῆς νεαρᾶς νύμφης. Τὸ ποσὸν αὐτὸ συνήθως ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἀξίαν ἐνὸς μεγάλου ποιμνίου ἐξ 81 μεγάλων ζώων. Μόνον ὅταν τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ποσοῦ πληρωθῇ εἰς τὸν πατέρα ἢ τὴν οἰκογένειαν τῆς κόρης, ἀποκτᾷ ὁ μελλόνυμφος τὸ δικαίωμα νὰ ἐπισκέπτεται τὴν μηστέραν του. Μετὰ τὸν γάμον δέ, --ὁ ὁποῖος συνάπτεται μόνον κατόπιν ὀλίκῃς ἐξοφλήσεως τοῦ ποσοῦ-- ἡ νεαρὰ σύζυγος χάνει κάθε σχεδὸν ἐπαφὴν μετὰ τὴν οἰκογένειάν της καὶ γίνεται κτῆμα τοῦ ἀνδρός της (2^α).

Ὁ ἰθαγενὴς τῆς Thonga διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἰδικήν του οἰκογένειαν ὀφείλει νὰ καταβάλῃ εἰς τοὺς γονεῖς τῆς ἐκλεκτῆς του ἑν ὠρισμένον ποσὸν (bobola) εἰς χρήμα ἢ εἶδος (κτῆνη, γεωργικὰ ἐργαλεῖα κλπ.).

Τὸ ποσὸν αὐτὸ συνήθως χρησιμοποιεῖ ἡ οἰκογένεια τῆς νύμφης διὰ νὰ ἐξαγοράσῃ σύζυγον διὰ τὸν μεγαλύτερον υἱόν. Ἐν περιπτώσει, δὲ, καθ' ἣν ἡ νύμφη μετὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου δραπτετεύσῃ, ὁ σύζυγος ἀπαιτεῖ ὅπως οἱ γονεῖς της τοῦ ἐπιστρέψουν τὸ «bobola». Καὶ ἐὰν τὸ «bobola» ἔχει διπληθῇ, τότε ὑποχρεοῦται ἡ οἰκογένεια νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν σύζυγον τῆς δραπέτιδος τὴν κόρην ποὺ προώριζον διὰ τὸν υἱόν τω.

Ὁ σύζυγος ἔχει ἐπίσης τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ πίσω τὸ «bobola», ἐὰν ἡ γυναῖκα του μένῃ ἀεὶς. Εἰς ὅσας περιπτώσεις, κατὰ τὴν σύναψιν

τοῦ γάμου δὲν καταβάλλεται τὸ «bobola», τὰ τέκνα δὲν ἀνιή-συν εἰς τὸν νόμιμον πατέρα, ἀλλὰ εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς συζύγου του ⁽²⁰⁾.

Ἐξ ὧν ἤδη ἔχομεν ἐκθέσει, συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ σχέσεις μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δὲν εἶναι ζήτημα ἀτομικόν, τὸ ὅποιον δύνανται νὰ διευθετήσουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι κατ' ἀμέσκειαν.

Παρ' ὅλον διὰ ἀντιλήψιν τῶν πρωτογόνων περὶ ἐκλογῆς τῶν συζύγων, περὶ τρόπου συνάψεως γάμου καὶ περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ὑποχρεώσεων εἶναι συχνὰ ξένα πρὸς τὴν ἰδικήν μας νοοτροπίαν, ὁ δεσμός μεταξὺ τῶν δύο φίλων εἶναι πλαισιωμένος ὑπὸ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ δὲν στερεῖται σταθερότητος. Κατὰ γενικὸν κανόνα, ὁ γάμος εἶναι μόνιμος θεσμός. Τὸ διαζύγιον ἀποτελεῖ εἰς τὰς πλείστας ὁμάδας ἐξαίρεσιν ⁽²¹⁾.

Ἡ διάλυσις τοῦ γάμου ὑπόκειται εἰς σειρὰν διατάξεων τοῦ πρωτογόνου «δικαίου» καὶ ἐνίοτε χορηγεῖται μόνον κατόπιν πολυπλόκου διαδικασίας.

Τὸ διαζύγιον, ὅπως καὶ ἡ σύναψις γάμου, ρυθμίζεται ἀναλόγως τῶν ἀντιλήψεων τῶν πρωτογόνων ὠρισμένης ὁμάδος καὶ ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς ὑφῆς. Διάφοροι παράγοντες — βιολογικοί, κοινωνικοί, οἰκονομικοί, ἠθικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ μαγικοί — συντελοῦν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν περὶ διαζυγίου ἀντιλήψεων. Ἐπομένως, ἡ δυνατότης τῆς διαλύσεως τοῦ γάμου ποικίλλει εἰς τὰς διαφόρους κοινωνικὰς ὁμάδας ἢ διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις — ὅταν ἡ ὁμάς εἶναι ἤδη διαφοροποιημένη — ἐντὸς τῆς ἰδίας ὁμάδος ⁽²²⁾. Εἰς ὠρισμένας ὁμάδας τὸ διαζύγιον δύναται νὰ προκληθῇ δι' ἐλαχίστην δυσσεύκειαν ἢ καὶ ἰδιοτροπίαν ἀκόμη ⁽²³⁾ καὶ νὰ δοθῇ μὲ μεγάλην εὐκολίαν, εἰς ἄλλας, ὅμως, ὁμάδας ἀπαγορεύεται ἀπολύτως ⁽²⁴⁾.

Μεταξὺ τῶν Bakewewe λ.χ. τὸ διαζύγιον ἐξασφαλίζεται κατόπιν καὶ ἐλαχίστης ἀφορμῆς εἴτε ἀπὸ τὸν ἄνδρα εἴτε ἀπὸ τὴν γυναῖκα ⁽²⁵⁾. Ἐπίσης ὁ ἰθαγενὴς τοῦ Assam δύναται δι' ἀσήμουν αἰτίαν ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του ἀνεὺ σοβαρᾶς δυσκολίας. Ἡ διαδικασία εἶναι ἀπλουσιότης: ὁ ἐνδιαφερόμενος προσκαλεῖ εἰς τὴν καλύβην του τοὺς συγγενεῖς καὶ γνωστοὺς του καὶ τοὺς οἶδει μία χούφτα ἁλατος ἢ σχίζει φύλλον ἑνὸς ὠρισμένου φυτοῦ (betel). Μὲ τὴν ἀπλὴν αὐτὴν τελετὴν ὁ γάμος θεωρεῖται ἐφεξῆς λελυμένος. Οὐδὲν κώλυμα ὑφίσταται δὲ ἀμφότερα τὰ μέλη νὰ συνάψουν δεύτερον γάμον ⁽²⁶⁾.

Ἡ ἀπόκτησις τέκνων συντελεῖ σημαντικῶς εἰς τὴν σταθεροποίησιν τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου. Μεταξὺ τῶν Ἑσκιμῶων τῆς Γροιλανδίας ἡ παραμικρὰ αἰτία ἀσυμφωνίας δύναται νὰ προκαλέσῃ διάλυσιν γάμου· μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τέκνων, ὅμως, τὸ διαζύγιον γίνεται σπανιώτατον. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς κοινωνικὰς ὁμάδας πρωτογόνων ⁽²⁷⁾.

Ἐν γένει τὰ τέκνα ἔχουν μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ζωὴν τῶν πρωτογόνων καὶ κριτήριον εὐτυχίας, συνήθως, θεωρεῖται ἡ πολυτεκνία. Δὲν εἶναι, συνεπῶς, περιεργον, ὅτι ἡ στείρωσις τῆς γυναικὸς ἀποτελεῖ ἓνα ἐκ τῶν κοινοτέρων παραγόντων τοῦ διαζυγίου. Εἰς τοὺς πρωτογόνους λαοὺς τῆς Β. Ἀσίας, ὅταν μία γυναῖκα δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μητέρα, ὁ σύζυγος τῆς ἔχει ὅλο τὸ δικαίωμα νὰ τὴν διαζευχθῇ. Οἱ γονεῖς τῆς, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸν σύζυγον τὰ χρήματα, ζῶα, ἀντικείμενα καὶ τὴν τυχὸν ἀδελφὴν ἢ ἀνεψιάν του (τὰς ὁποίας τοὺς εἶχε παραδώσει ὡς εἶδος πληρωμῆς) (").

Ἡ ἔννοια καὶ ἀξία τῆς παρθενίας δὲν εἶναι ὁμοία εἰς ὅλας τὰς πρωτογόνους ὁμάδας ("). Εἰς ὅσας ὁμάδας ἀποδίδεται μεγάλη σημασία εἰς τὴν παρθενίαν τῆς κόρης, ἡ διαπίστωσις τοῦ ἐναντίου συνεπάγεται διάλυσιν τοῦ γάμου. Ὁ «νόμος», πάλιν, ὑποχρεώνει τοὺς γονεῖς τῆς κόρης νὰ ἐπιστρέψουν τὸ ληφθὲν ποσὸν εἰς χρήμα ἢ εἶδος. Ἐάν ὅμως μετὰ τὴν δυσάρεστον ἀποκάλυψιν, ὁ σύζυγος δέχεται νὰ συνεχίσῃ τὴν συμβίωσιν δικαιούται νὰ λάβῃ πίσω (ἀπὸ τὰ πεθερικά του) μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ καταβληθέντος ποσοῦ (").

Μεταδοτικαὶ ἢ ἀνίατοι δοθένται καὶ ἀπιστία (συνήθως τῆς γυναικός) (") ἀποτελοῦν ἐπίσης οἷα διαζυγίου. Ἡ στείρωσις τῶν πρωτογόνων ἐναντι τῆς ἀπιστίας δὲν εἶναι γενικὴ καὶ ἐνιαία εἰς ὅλας τὰς ὁμάδας, δεδομένου ὅτι οὐτε τὰ ἡθὴ καὶ ἔθιμα εἶναι ἐνιαῖα παντοῦ. Εἰς ὡρ.σμένας ὁμάδας ἡ ὑπόθεσις διευθετεῖται φιλικῶς καὶ χωρὶς τραγικὰς συνεπείας, εἰς ἄλλας, ἡ ἀπιστος σύζυγος ἐπιστρέφεται εἰς τοὺς γονεῖς τῆς, καὶ εἰς ἄλλας, πάλιν, ὁ μοιχὸς φονεύεται καὶ ἡ περιουσία του περιέρχεται εἰς τὸν προσβληθέντα σύζυγον· ὃχι σπανίως, ὅμως, φονεύεται καὶ ἡ ἀπιστήσασα σύζυγος ("). Σαχνότατα ἐν τούτοις, ὁ σύζυγος ἱκανοποιεῖται μὲ τὸν δαρμὸν τῆς γυναικὸς του, καὶ μόνον, ὅταν καὶ ἡ τιμωρία αὐτῇ δὲν φέρῃ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα καὶ ἡ σύζυγος περιπέσῃ ἐκ δευτέρου εἰς σφάλμα, ἐπιστρέφεται εἰς τοὺς γονεῖς τῆς (").

Ἐν περιπτώσει διαζυγίου, τὰ ζητήματα οἰκονομικῆς φύσεως ρυθμίζονται ἐκάστοτε κατὰ πολὺ ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως τῆς γυναικὸς εἰς τὴν ὁμάδα. Εἰς ὅσας κοινωνίας, δηλαδὴ, ἡ γυναῖκα κατέχει ὑποδεστεράν θέσιν, οἱ ὁροὶ τοῦ διαζυγίου εἶναι εἰς βάρος τῆς· ὅταν λ.χ. ἓνας ἰθαγενὴς τοῦ Tago δὲν ἐπιθυμῇ νὰ συνεχίσῃ τὴν συζυγικὴν του ζωὴν, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιστρέψῃ τὴν σύζυγόν του εἰς τοὺς γονεῖς τῆς· τῆς ἀφαιρεῖ, λοιπόν, ὅλα τὰ ἐνδύματα, ὥστε ἡ δυστυχὴς γυναῖκα—ἐντελῶς γυμνή—διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρικὴν τῆς στέγην, πρέπει νὰ ζητήσῃ νὰ τῆς στείλουν κανὲν κάλυμμα. Τὰ ἐξ αὐτοῦ τοῦ γάμου τέκνα παραμένουν μὲ τὸν πατέρα.

Ὁ πατήρ τῆς συζύγου, ἐξ ἄλλου, ὀφείλει ν' ἀποζημιώσῃ τὸν γαμβρόν του δι' ὅλας τὰς δαπάνας, ἀφαιρεῖ ὅμως ἐκ τοῦ ὅλου ποσοῦ ἐν ὀρισμένον ποσοστὸ δι' ἑκαστον τέκνον ⁽⁴²⁾. Ὅρου ὅμως — ἀντιθέτως — ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἶναι προνομιοῦχος, ὥπως π.χ. μεταξὺ τῶν Payagna (Ν. Ἀμερικὴ), ἡ γυναῖκα δύναται ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς εὐκόλως, καὶ κατοπιν τοῦ διαζυγίου μάλιστα διατηρεῖ τὰ τέκνα τῆς καὶ τὴν περιουσίαν ⁽⁴³⁾.

Εἶναι βεβαίως, κατ' ἀρχὴν, ὀρθὸν ὅτι ἐκ τῆς θέσεως τῆς γυναικὸς εἰς λάθε ὁμίδα ἐξαρθᾷ ἡ μεταχείρησίς της, τὸ δικαίωμα διαζυγίου καὶ ἡ ἐλευθερία συνάψεως δευτέρου γάμου μετὰ τὴν χρεῖαν. Ὅφειλομεν, ὅμως, ν' ἀποφεύγωμεν τὰς ἀπολύτους γενιτεύσεις. Ἀναφέρομεν τοὺς Touareg ὡς κλασικὸν παράδειγμα: Αἱ γυναῖκες εἰς αὐτὴν τὴν νομαδικὴν ὁμάδα τῆς βορειοδυτικῆς Ἀφρικῆς κατέχουν προνομιοῦχον θέσιν καὶ μετὰ τὸν γάμον διατηροῦν μεγάλην ἀνεξαρτησίαν. Ἐχουν τὸ δικαίωμα νὰ ζητοῦν διαζύγιον — διὰ δικαιολογημένην, βεβαίως, αἰτίαν — ἐνῶ εἰς τὰς γυναῖκας τῶν γειτονικῶν ὁμᾶδων δὲν ἀναγνωρίζεται αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Ἡ Touareg ἔχει ἀπόλυται τὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς περιουσίας της, φονεύεται, ὅμως, ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ, της, ὅταν συληφθῇ ἐπὶ μοιχείᾳ ⁽⁴⁴⁾. Ἄλλο παράδειγμα: Εἰς τοὺς Ἰθαγενεῖς τῶν Ἰεδίων (Michmee Hillis) ἡ διαζευχθεῖσα γυναῖκα ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ὑπανδρευθῇ ἐκ δευτέρου. Ὁ νόμος, ὅμως, τῆς ἀρνεῖται αὐτὸ τὸ δικαίωμα, ὅταν γίνῃ χήρα. Τὰ ἔθιμα τῆς ἐπιτρέπουν τότε νὰ γίνῃ «φίλη» ἐνὸς ἀνδρός, χωρὶς νὰ μειωθῇ ἡ κοινωνικὴ της θέσις. Τὰ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐρωτικοῦ δεσμοῦ τέκνα θεωροῦνται νόμιμα ὑπὸ τῆς ὁμάδος ⁽⁴⁵⁾. Ἐπίσης εἰς τοὺς Kassiba ἀπαγορεύεται ὁ δεύτερος γάμος εἰς χήρας. Ἐὰν ὅμως μία χήρα δὲν εἶναι διατεθειμένη νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰς ἀπαγορεύσεις τῶν ἐθίμων, οἱ γονεῖς της ὀφείλουν νὰ ἐπιστρέψουν τὸ κατὰ τὸν γάμον καταβληθὲν χρηματικὸν ποσὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ πρώτου της συζύγου ⁽⁴⁶⁾. Ἀντιθέτως, ἡ ὁμάς τῶν Babula δίδει μεγαλυτέραν εὐχέρειαν εἰς τὴν χήραν, οὖσαν ἐλευθέραν μετὰ τὴν τελετὴν τοῦ «ἐξαγνισμού» νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς γονεῖς της καὶ νὰ συνάψῃ δεύτερον γάμον. Μεγάλον μέρος ὅμως τῆς περιουσίας κληρονομῶνται εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ πρώτου της συζύγου ⁽⁴⁷⁾.

Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας (διάφορος εἰς τὰ διάφωρα στάδια πολιτισμοῦ) ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρον κεφάλαιον τόσον διὰ τοὺς κοινωνιολόγους ὅσον καὶ διὰ τοὺς νομομαθεῖς. Ὅπως ὅλα τὰ ἄλλα κοινωνικὰ φαινόμενα, ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἶναι ἡ συνισταμένη διαφόρων κοινωνικῶν δυνάμεων. Εἰς ὀρισμένας κοινωνίας ἡ γυναῖκα εἶναι κτῆμα καὶ δούλη τοῦ ἀνδρός της, δυναμένου νὰ τὴν διαθέσῃ εἰς ἄλλους χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην της ⁽⁴⁸⁾. Ὑπάρχουν, ὅμως, καὶ κοινωνικαὶ ὁμάδες, ὅπου ἡ γυναῖκα παίζει σπουδαιότατον ρόλον ⁽⁴⁹⁾, ὅπως λ.χ. οἱ Iroquois.

Ἡ ἐκλογή τοῦ Irequois ἀρχηγοῦ εἶναι ἔγκυρος μόνον ὅταν ἔχη ἔγκριθῇ ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῶν γεροντοτέρων γυναικῶν τῆς ὁμάδος. Πόλεμος κηρύσσεται μόνον ὅταν αἱ πρεσβύτεραι γυναῖκες θεωροῦν ὅτι εἶναι ἀπαράιτητος διὰ τὰ συμφέροντα τῆς ὁμάδος⁽⁵⁰⁾. Εἰς τοὺς Bechuana ἡ συγγένεια ἀκολουθεῖ τὴν μητρικὴν γραμμὴν καὶ ἡ ἐπιρροή τῆς γυναικὸς εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις εἶναι σημαντική. Ἡ μητέρα τοῦ ἐθνάρχου εἶναι πάντοτε παρούσα εἰς τὰ συμβούλια καὶ τίποτε δὲν ἀποφασίζεται χωρὶς τὴν ἔγκρισίν της⁽⁵¹⁾. Εἰς ἄλλας, τέλος, ὁμάδας πρωτογόνων ἡ νεαρὰ κόρη λαμβάνει ἢ ἴδια τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐκλογῆς τοῦ συνοδοιπόρου τῆς ζωῆς της⁽⁵²⁾.

Μερικοὶ συγγραφεῖς, ἐπηρεαζόμενοι ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως ὑποθέτουν ὅτι ὅσον κατώτερον τὸ στάδιον πολιτισμοῦ, τόσον χειροτέρα εἶναι ἡ θέσις τῆς γυναικὸς. Ἡ σύγχρονος ἐθνολογία, ἐπὶ τῇ βάσει θετικῶν δεδομένων, ἀπορρίπτει τὴν ἐσφαλμένην αὐτὴν ἀντίληψιν καὶ ἀρνεῖται νὰ θεωρήσῃ τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς εἰς τὴν κοινωνίαν ὡς γνῶμονα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου. Εἴμεθα ἤδη εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι μεταξὺ τῶν κατωτάτων πρωτογόνων ἡ γυναῖκα θεωρεῖται ἰσότητος μὲ τὸν ἄνδρα καὶ ἔχει τὰ ἴδια δικαιώματα, ἐνῶ μεταξὺ λαῶν μὲ ἀνώτερον ὑλικὸν πολιτισμὸν στερεῖται πολιτικῶν ἢ καὶ δικαίων δικαιωμάτων καί, ἐν γόνοι, παύει νὰ εἶναι «προσωπικότης»⁽⁵³⁾.

Δὲν εἶναι, ὅπως μονομερῶς νομίζουν μερικοί, μόνον οἰκονομικῆς φύσεως οἱ λόγοι, οἱ ὅποιοι καθορίζουν τὴν στάσιν τῶν πρωτογόνων λαῶν ἔναντι τῆς γυναικὸς. Μαγικαὶ ἀντιλήψεις ἐπίσης συντελοῦν συχνότατα εἰς τὴν διαμόρφωσιν στάσεων καὶ σχέσεων. Ἡ Λαπωνίς π.χ. κατέχει χαμηλὴν θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν διότι θεωρεῖται, ἔνεκα ὠρισμένων περιοδικῶν φυσιολογικῶν φαινομένων «ἀκάθαρτον ὄν». Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐγκυμοσύνης ὑπόκειται εἰς μεγάλους περιορισμοὺς διὰ νὰ μὴν «μολύνῃ» τὰ ἀντικείμενα καὶ ἐργαλεῖα, μὲ τὰ ὅποια θὰ ἤρχετο εἰς ἐπαφήν· ἐὰν δὲ πλησιάζῃ τὸν τόπον, ὅπου διατηροῦνται τὰ οἰκογενειακὰ εἰδῶλα πέραν ἐνδὸς ὠρισμένου σημείου κινδυνεύει νὰ θανατωθῇ διὰ τὴν βεβήλωσιν⁽⁵⁴⁾.

Γενικῶς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἶναι καλύτερα εἰς ὅσας κοινωνίας ἡ συγγένεια ἀκολουθεῖ τὴν μητρικὴν γραμμὴν⁽⁵⁵⁾. Ἐκεῖ ὁ ἄνδρας ἔγκαταλείπει τοὺς γυνεῖς τοῦ καὶ ἔγκαθίσταται εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς συζύγου του⁽⁵⁶⁾, ὅπου συχνὰ δὲν ἔχει κανὲν κύρος οὔτε ἀκόμη δικαιώματα ἐπὶ τῶν τέκνων τοῦ ἢ τῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας. Ὁ ἀδελφὸς τῆς γυναικὸς τοῦ, ἀντιθέτως, εἶναι ὁ σπουδαιότερος κοινωνικὸς παράγων τῆς ὁμάδος⁽⁵⁷⁾. Εἶναι πολὺ φυσικόν, λοιπόν, ὅτι εἰς τοιαύτας «μητρονημικὰς οἰκογενείας» (matrilocal, metronymic, matrilineal family) ἡ γυναῖκα ἔχει ἀρκετὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν

περιουσιακῶν της ὑποθέσεων. Εἰς τὰς Ἰνδίας λ. χ. εἰς τὴν ὁμάδα τῶν khasi, ἡ καλύβη, τὰ κτήματα καὶ τὰ οἰκογενειακὰ κοσμήματα ἀνήκουν εἰς τὴν γυναῖκα καὶ κληροδοτοῦνται ἀπὸ τὴν μητέρα στὴν κόρη (*).

Οἱ οἰκονομικοὶ παράγοντες ἀναμφιβόλως ἔχουν μὲν μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων, εἶναι ὅμως μεγάλη μονομέρεια νὰ ἐξηγῇ τις τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς μὲ τὴν μέθοδον τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου. Ἡ κοινωνικὴ σύνθεσις καὶ κοινωνικὴ ἐξέλιξις καὶ τῶν ἀπλουστερῶν ἀκόμη κοινωνικῶν ὁμάδων εἶναι περιπλοκωτέροι ἀπ' ὅ,τι φαντάζονται οἱ διγματοτικοὶ ἐρμηνευταὶ τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι καὶ γίνεσθαι.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγῶμεν ὅλα τὰ κοινωνικά φαινόμενα δι' ἑνὸς μόνον συντελεστοῦ (**). Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι μόνον ὁ οἰκονομικὸς παράγων καθορίζει τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς. ἀφοῦ βλέπομεν ὁμάδας μὲ τελείως **διαφορετικὸν** οἰκονομικὸν σύστημα, ὅπως εἶναι αἱ ἀλιευτικαὶ ὁμάδες τοῦ ποταμοῦ Ἀμούρ, οἱ Κινέζοι ἀγρόται, οἱ Τουρκομάνοι κτηνοτρόφοι, οἱ ἡμιάγριοι νομάδες Ostiak, παρὰ τὴν διαφορὰν τῆς οἰκονομικῆς των βίσεως, νὰ ἔχουν ὅλην **κοινὴν** ἀντίληψιν περὶ γυναικὸς, καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω ὁμάδας ἡ θέσις τῆς γυναικὸς νὰ εἶναι **ἐνιαία**, (ὑποδεεστέρα). Ἀλλ' ἂν ἴσως, ἤθελε τις ἀντεῖπε ὅτι παρ' ὅλην τὴν ἀνομοιότητα τοῦ κοινωνικοῦ πλέγματος, ἡ συμβολὴ τῆς γυναικὸς (εἰς τὴν προηγουμένον περίπτωσιν) εἶναι ἀσήμαντος, — ἐπομένως καὶ ἡ κοινωνικὴ της θέσις χαμηλὴ — φέρομεν παράδειγμα τὰς ἀγροτικὰς ὁμάδας τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς καὶ Νοτίου Ἀφρικῆς, ὅπου καίτοι ἡ γυναῖκα καλλιεργεῖ τὰ κυριώτερα προϊόντα διατροφῆς τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ κοινωνικὴ της θέσις εἶναι πολὺ δυσμενεστέρα ἐν συγκρίσει μὲ τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν κατέχει ἡ γυναῖκα τῶν κατωτέρων κυνηγῶν (Weddah, Ἀνδαμανῶν, Ona, Akka, κ. ἄ.). Εἰς τοὺς τελευταίους αὐτοὺς (κατωτέραι ὁμάδες), ἡ γυναῖκα πράγματι εἶναι ἴση πρὸς τὸν ἄνδρα ὅσον ἀφορᾷ τὰ κοινωνικά δικαιώματα (*).

Ὡστε, ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἰς τὴν κοινωνίαν δὲν εἶναι πάντοτε ἄμεσος συνέπεια τῆς οἰκονομικῆς ἀνεξαρτησίας της· διάφοροι ἄλλοι κοινωνικοὶ (**) καὶ θρησκευτικομαγικοὶ λόγοι (ὡς λ. χ. ἡ λατρεία τῆς γυναικὸς τῶν ἀνωτέρων τάξεων εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ἱπποτισμοῦ) (**) συντελοῦν εἰς τὴν ἐξύψωσιν της. Καὶ ἀντιθέτως, σχετικῶς εὐνοϊκὴ οἰκονομικὴ θέσις δὲν τῆς ἐξασφαλίζει πάντοτε μεγαλυτέραν κοινωνικὴν ἀνεξαρτησίαν (**).

Μὲ αὐτὰς τὰς γενικὰς ἐπιφυλάξεις δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν τὸ γεγονός ὅτι, ὅπου συνήθως ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἶναι καλυτέρα, ἔχει περισσότερα προνόμια οἰκονομικά καὶ μεγαλυτέραν εὐχέρειαν νὰ διευθετῇ τὰς περιουσιακὰς της ὑποθέσεις.

Οὕτω, λοιπόν, φθάνομεν εἰς τὸ ἐπίμαχον θέμα τοῦ πρωτοτόνου δικαίου ἐν σχέσει μὲ τὴν ἰδιοκτησίαν.

Ὅσα ἔχουν γραφῇ περὶ πρωτοτόνου κομμουνισμοῦ πρέπει νὰ γίνωνται παραδεκτὰ μὲ μεγάλην ἐπιφυλακτικότητα, καθ' ὃ πολὺ «σχηματικά» καὶ ὑπερβολικῶς. Ἐάν διὰ τοῦ ὅρου «πρωτόγονος κομμουνισμός» ἐννοοῦν τὴν ἔλλειψιν ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, τότε ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν κατωτέρων εἰς ὑλικὸν πολιτισμὸν λαῶν ὡς «κομμουνιστικῆς» δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα (*). Οἱ πρεσβεύοντες αὐτὴν τὴν θεωρίαν, εἴτε ἄνοιαν τοῦ πλουσιωτικτοῦ ἐθνολογικοῦ ὑλικοῦ προδίδουν, εἴτε προδιάθεσιν νὰ θέσουν τὴν πραγματικότητα ἐπὶ τῆς προκρουσιεῖου κλίνης τοῦ δοκτριναρισμοῦ.

Εἶναι ἀληθές, ἐν τούτοις, ὅτι μερικὰ παρατηρούμενα φαινόμενα εἰς τὰς κοινωνίας τοῦ ἀρχαικοῦ καὶ συγγενεῶς πολιτισμοῦ (ἥτις, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ὁ κατώτατος ὑλικὸς πολιτισμὸς τὸν ὁποῖον γνωρίζει ἡ ἐθνολογία) καθὼς καὶ ἄλλων κατωτέρων λαῶν δικαιολογοῦν *ἐν τινι μέρει* τὸν ὅρον «πρωτόγονος κομμουνισμός». Κάθε ἀμερόληπτος μελετητὴς τῶν κοινωνιῶν τοῦ ἀρχαικοῦ πολιτισμοῦ πρέπει ν' ἀναγνωρίσῃ ὅτι τὰ «κομμουνιστικά» αὐτὰ φαινόμενα περιορίζονται εἰς ὠρισμένας μόνον πλευρὰς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἐνεκεν τῶν ἰδιαζόντων γεωγραφικῶν συνθηκῶν τοῦ ἀρχαικοῦ χώρου δὲν διεμορφώθη μεταξὺ αὐτῶν τῶν λαῶν μία σαφὴς ἐννοια τῆς ἑδαφικῆς περιουσίας (**). Τὰ τροφίμα εἰς αὐτὰς καθὼς καὶ ὠρισμένας ἄλλας περιφερείας γίνονται συνήθως κτῆμα κοινόν. Αὐτὸς ὁ ἄγραφος νόμος, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ νὰ γίνεται ἡ διανομὴ τροφίμων εἰς ὅλους, ἀπορρέει ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Κάθε ὁμὰς ποὺ κατορθώνει νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐπάρκειαν τροφῆς, ὀφείλει νὰ παραχωρήσῃ ὠρισμένην ποσότητα εἰς ἑκείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἠτύχησαν νὰ εὑρουν τροφήν ἐκείνην τὴν ἡμέραν, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ αὐτὴ δύναται νὰ ὑπολογίσῃ εἰς τὴν βοήθειαν ἄλλων ὁμάδων ἐν καιρῷ ἀνάγκης (**).

Δὲν πρέπει νὰ νομίζωμεν, ὅμως, ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ἐνθαρρύνει τοὺς ὀκνηρούς (**). Πόσον ἐπιμελῶς πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν τὰς «σχηματικάς» ἐξηγήσεις καὶ δογματικὰς ἐρμηνείας φαίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς γερονότων. Ὅταν π.χ. μία φάλαινα παρασυρθῇ ἀπὸ τὰ ρεύματα εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ ἀδυνατεῖ νὰ φύγῃ γίνεται κτῆμα κοινόν (παρὰ τοῖς Chuktchi). Εἶναι, ἄλλωστε, καὶ λογικόν, διότι εἶναι ἀδύνατον δι' ἓν ἄτομον ἢ καὶ διὰ μίαν οἰκογένειαν νὰ χρησιμοποιήσῃ ὅλην αὐτὴν τὴν τροφήν, πρὶν ἀρχίσῃ ἡ σῆψις. Διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς τόσον πολυτίμου διὰ τὸ ἀφιλόξενον ἐκείνο κλίμα τροφῆς, ὅχι μόνον ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀνεκάλυψαν τυχαίως τὴν φάλαιναν, ἀλλὰ ἀπὸ δλόκληρον τὴν ὁμάδα δημιουργεῖται τὸ πνεῦμα τῆς ἀλ-

ληλοῦποστηρίζεως. Ὁ ἀνακαλύψας ἡμῶς τὴν φάλαιναν — ἔστω καὶ ἂν εἶναι μικρὸν παιδίον — ἀποκτᾷ ὠρισμένα ὑπὸ τοῦ «νόμου» κατοχυρωμένα προνόμια: Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ὁλόκληρον τὸ ραχοκόκκαλον τῆς φαλαίνης καὶ ἐὰν ἄλλο αὐτομὴν ἤθελε παρανόμως τοῦ τὸ σφετερισθῇ, τιμωρεῖται αὐστηρότατα — ἐνίοτε καὶ μὲ θάνατον (**). Εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Busira, Tanganyika καὶ Lulonga, ὅλα τὰ μέλη τῆς ὁμάδος δικαιοῦνται νὰ λάβουν ἐν μέρος τοῦ θηράματος. ἀσχέτως ἂν εἶχαν οἱ ἴδιοι ἐπιτυχίαν εἰς τὸ κυνῆγι ἢ ὄχι Ὑπάρχουν, ἐν τούτοις, διάφοροι κανονισμοί, οἱ ὁποῖοι ρυθμίζουν τὴν διανομὴν, ἀναλόγως τῆς συμμετοχῆς ἐκάστου. Ἄλλαι δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θηράματος ἔχει π. χ. ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος πρῶτος παρετήρησεν τὸ ζῶον, ἄλλα ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τὸ ἐπλήρωσεν καὶ ἄλλα, τέλος, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τὸ ἐφόνευσεν (**). Εἰς τοὺς πρωτογόνους Weddah, τὸ ἔδαφος, τὰ σπήλαια (πὺν χρησιμεύουν ὡς κατοικίαι), καὶ τὰ τροφίμα ἀνήκουν εἰς τὰς χωριστὰς οἰκογενεῖας Μόνον τὸ ἄγριον μέλι θεωρεῖται κοινὸν κτῆμα τῆς ὁμάδος, ἐκ τοῦ ὁποῖου κάθε οἰκογένεια δικαιούται νὰ λάβῃ μίαν ὠρισμένην ποσότητα.

Κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑσκιμῶν, ὁ μὴ ἔχων ἀνάγκην ἐνὸς ἀντικειμένου χάνει τὸ ἀπόλυτον δικαίωμα ἐπ' αὐτοῦ. Ἐάν, π.χ., μία λέμβος ἢ μία παγὶς δὲν χρησιμοποιηθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς, δύναται νὰ περιέλθῃ δι' ἐν χρονικὸν διάστημα εἰς χρῆσιν ἐκεῖνου, ὁ ὁποῖος τὴν ἔχει ἀνάγκην. Ἐάν, πάλιν, ἡ λέμβος, τὴν ὁποίαν ἐδανείσθῃ ἔνας Ἑσκιμῶς ἀπὸ τὸν γείτονα του, συντριβῇ καὶ βυθισθῇ, δὲν ἔχει καμμίαν ὑποχρέωσιν ὁ παθὼν τὸ δυστύχημα ν' ἀποζημιώσῃ τὸν νόμιμον ἰδιοκτήτην τῆς λέμβου (*).

Τόσον διάφοροι εἶναι αἱ συνθῆκαι, ὅφ' ἃς διαβουῦν οἱ πρωτόγονοι λαοί, ὥστε, ὅπως πολὺ ὀρθὰ παρατηρεῖ ὁ γνωστὸς Ἀμερικανὸς ἐθνολόγος Lowie, δὲν δυνάμεθα, συγκρίνοντες τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῶν πρωτογόνων μὲ τὴν ἀτομιστικὴν οἰκονομίαν τῶν πολιτισμένων λαῶν τοῦ Δυτικοῦ πολιτισμοῦ, νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν πρώτην καθαρῶς «κομμουνιστικὴν». Ἐνας πρωτόγονος λαὸς δύναται νὰ ἐφαρμόξῃ σχετικὴν κοινοκτημοσύνην εἰς ἕνα τομέα ζωῆς, ἐνῶ ταυτοχρόνως νὰ ἀναγνωρίξῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ κτημάτων ἢ ἀκινήτου ἐν γένει ἰδιοκτησίας. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀρχὴ τοῦ κομμουνισμοῦ δυνατόν νὰ περιορίζεται εἰς μίαν ὠρισμένην μόνον κατηγορίαν ἀνθρώπων καὶ νὰ μὴν ἐπεκτείνεται εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς ὁμάδος (*). Πρέπει, ἐπὶ πλέον, νὰ μὴν λησμονώμεν καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ ὁμάδες τῶν πρωτογόνων εἶναι μικραὶ καὶ ἀποτελοῦνται συνήθως ἀπὸ ὀλίγας οἰκογενεῖας: φυσικόν, λοιπόν, εἶναι νὰ αἰσθάνωνται τὰ μέλη τῆς ὁμάδος ὅτι ἀνήκουν εἰς μίαν μεγάλην οἰκογένειαν, μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ὁποίας ἐπικρατεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀλληλοβοηθείας.

Με μεγάλας επιφυλάξεις (λόγῳ διεισφορετικῶν οἰκονομικῶν ἀποψηκῶν εἰς τὰς διαφόρους πρωτογόνους κοινωνίας, ἔξ οὗ ἀδύνατος καὶ ἕνας ἀπόλυτος γενικός κινῶν) με μεγάλης, λοιπόν, ἐπιφυλάξεις δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἰς τὰ ἐν τῇ κατωτέρῃ βαθμίδι τοῦ ὕψους πολιτισμοῦ πρωτογόνους ομάδας ἡ ἐδαφικὴ ἰδιοκτησία εἶναι προνόμιον τῇ φυλῆς (Stamm, tribe), τοῦ γένους (clan), ἢ τῆς οἰκογενείας (παρὰ τῆς Weddah π.χ., ὅπου ἡ περιουσία περιέχεται κληρονομικῶς ἀπὸ πατέρα εἰς υἱόν⁽¹²⁾). Ὅπως δὲ θὰ ἴδωμεν, καὶ χωριστὰ ἄτομα δὲν ἀπολείονται τῆς ἐδαφικῆς περιουσίας.

Ἀναφέρονται τὸ σύστημα τὸ ἐπικρατοῦν μεταξὺ τῶν Kirgiz, ποιμενικοῦ λαοῦ τῆς κεντρικῇ Ἀσίᾳ. Ἀμέτρητα ποίμνια ἀνήκουν εἰς τὴν φυλὴν τοὺς θερινοὺς μῆνας, ὅτε ἡ συντήρησις τῶν ζώων δὲν παρουσιάζει δυσχέρειαν (ὑπάρχει ἄφθονος, πλουσία βοσκή), αἱ γαῖαι-βοσκαὶ ἀνήκουν εἰς ὅλους τοὺς Kirgiz, χρησιμοποιοῦμεν ἀπὸ κοινοῦ τοὺς χειμερινοὺς, ὅμως, μῆνας, ὅτε δημιουργοῦνται σοβαρὰ προβλήματα τροφῆς, ὑδρεύσεως καὶ καταλλήλου στεγάσεως δι' ἄνθρώπους καὶ ζῶα (πνέουν σφοδρότατοι ἄνεμοι, χιὼν κλπ.), αὐτομάτως παύει ἰσχύουσα ἡ κοινὴ ἰδιοκτησία τῶν γαιῶν καὶ παραχωρεῖται προσωρινῶς. — ὅσον διαρκεῖ ὁ χειμὼν — εἰς ἐκάστην οἰκογένειαν ἡ ἀποκλειστικὴ χρῆσις μιᾶς ὠρισμένης ἐκτάσεως γῆς, ὥστε νὰ εἶναι καθεὶς Kirgiz ὑπεύθυνος ὁ ἴδιος διὰ τὴν συντήρησιν αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του. Τοὺς θερινοὺς, πάλιν, μῆνας αἱ βοσκαὶ περιέχονται εἰς τὴν κυριότητα τῆς δλότητος. Βλέπομεν, λοιπόν, ἕναν περιέργον συνδυασμὸν δύο τύπων οἰκονομίας: κατὰ τὸ θέρος τὸν «κομμουνιστικόν», δηλ. ὅλα τὰ ποίμνια βόσκουν μαζὶ εἰς τὰ κτήματα τῆς φυλῆς, καὶ τὸν χειμῶνα τὸν «ἀτομικιστικόν», καθεὶς οἰκογένεια δηλ. περιορίζεται εἰς τὸ δικό της «κτεῖμα», τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ κληρονομικόν⁽¹³⁾, παραχωρεῖται δηλ. καθεὶς χειμῶνα εἰς τὴν ἰδίαν οἰκογένειαν καὶ βραδύτερον τοὺς ἀπογόνους τῆς.

Τὰ ὅπλα⁽¹⁴⁾, καλύβαι, λέμβοι, ἐργαλεῖα, οἰκιακὰ σκεύη, ἐνδύματα κλπ. — δηλ. ὅσα ἀντικείμενα κατασκευάζει⁽¹⁵⁾ ἢ χρησιμοποιεῖ ἐν ἄτομον — εἶναι ἀπόλυτος ἰδιοκτησία⁽¹⁶⁾. Εἰς τοὺς Semang (κατωτάτη κλιμαξὶ πολιτισμοῦ) δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀρῇ τις ξένον ἀντικείμενον, χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ ἰδιοκτῆτου. Εἰς περίπτωσιν διαζυγίου, δὲν δύναται ὁ σύζυγος νὰ μένῃ εἰς τὴν καλύβην τῆς γυναικὸς του· τὰς καλύβας κατασκευάζουν αἱ γυναῖκες, ἐπομένως ἔχουν ἀπόλυτον κυριότητα αὐτῶν⁽¹⁷⁾. Ὅσοι ἐξ ἄλλου ἐβοήθησαν φίλους τῶν εἰς τὴν κατασκευὴν λέμβου, καλύβης ἢ ἄλλου ἀντικειμένου δὲν ἔχουν δικαιώματα ἰδιοκτησίας ἐπ' αὐτῶν⁽¹⁸⁾.

Ἐρχόμεθα, τώρα, εἰς ἄλλην μορφήν κινήτης περιουσίας: τὰ ζῶα (μεγάλα κτήνη, αἶγες, πουλερικά) καὶ κυψέλας. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις, τὰ

κατοικίδια ζῶα ἀνήκουν εἰς χωριστὰ ἄτομα (ἄνδρας καὶ γυναῖκας) καὶ συνήθως φέρουν τὰ διακριτικὰ σημεῖα τοῦ ἰδιοκτήτου⁽⁷⁷⁾. Εἰς τὴν Ruanda — ὅμως — ἔπου ὑπάρχουν διάφορα κοινωνικὰ στρώματα καὶ κοινωνικαὶ διακρίσεις, ὁ Βασιλεὺς εἶναι *de jure* ἰδιοκτήτης ὧν τῶν ζώων τοῦ χωρίου καὶ τὰ «παραχωρεῖ» εἰς ἄλλους πρὸς ἐκμετάλλυσιν⁽⁷⁸⁾. Ὁ Buschman, «ὁ περιπλανώμενος παρίας» τῆς ἐρήμου Kalahari, ἔχει ἀπόλυτον δικαίωμα ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῶν κυψελῶν ἀγρίων μελισσῶν, ὅσας τυχαίως ἀνακαλύπτει εἰς τὰ δένδρα κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τροφῆς. Θέτει ἐπὶ τῆς κυψέλης ἓν διακριτικὸν σημεῖον, καὶ κανεὶς πλέον δὲν τολμᾷ νὰ τὰ ἐκμεταλλευθῇ⁽⁷⁹⁾.

Καὶ εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας. Περιηγηταὶ καὶ ἐξερευνηταὶ μαρτυροῦν ὅτι γονεῖς ἀγορεύονται νὰ πωλήσουν ἀντικείμενα ἢ καὶ παιχνίδια τῶν παιδιῶν των εἰς αὐτούς, ἐὰν τὰ παιδιὰ ἀγορεύονται νὰ τ' ἀποχωρισθοῦν⁽⁸⁰⁾.

Τὸ δικαίωμα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας συχνὰ στηρίζεται καὶ ἐπὶ μαγικῶν ἀντιλήψεων. Τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια κατεσκεύασε καὶ μετεχειρίσθη ἓν ἄτομον, θεωροῦνται προέκτασις τῆς προσωπικότητος του, ἐν ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ εἶναι του· δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον, μετὰ τὸν θάνατον του συνήθως καταστρέφονται ἢ τίθενται εἰς τὸν τάφον του⁽⁸¹⁾.

Ἦδη θὰ ἴδωμεν μερικὰς περιπτώσεις — ἐξαιρέσεις, καθ' ἃς ἡ ἐδαφικὴ περιουσία δὲν ἀνήκει πάντοτε εἰς δλόκληρον τὴν ὁμάδα (φυλὴν ἢ γένος).

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ περ φέρεια δάσους ἢ πεδιάδος, ἐντὸς τῆς ὁποίας κινεῖται μία ὠρισμένη ὁμάς (φυλὴ ἢ γένος), δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀρχικὴ μορφή τῆς ἀκινήτου περιουσίας. Ἐντὸς τῆς περιφερείας αὐτῆς ἡ ὁμάς ἔχει δικαίωμα ἀποκλειστικὸν νὰ κυνηγᾷ, νὰ συλλέγῃ ἀγρίους καρπούς ἢ καὶ νὰ καλλιεργῇ ἀκόμη ὠρισμένας λωρίδας. Οἱ πρωτόγονοι ἐνίστε τοποθετοῦν διακριτικὰ σημεῖα (πασσάλους, λίθους κ.λ.π.) ἢ εἰς ὠρισμένα ἐπίκαιρα σημεῖα φρουρούς⁽⁸²⁾. Τὰ σύνορα εἶναι, συνήθως, νεβιστὰ ἀπὸ τοὺς γείτονας· παραβίασίς των τιμωρεῖται αὐστηρῶς καὶ ἐνίστε προκαλεῖ αἰματηρὰς συγκρούσεις μεταξὺ δύο ὁμάδων⁽⁸³⁾.

Ὅπου ἔχει ἐγκαθιδρυθῇ βασιλεία (π.χ. εἰς ὠρισμένα τμήματα Κεντρ. Ἀφρικῆς καὶ τῆς Μελανησίας ὁ ἄρχων εἶναι ἀποκλειστικὸς ἰδιοκτήτης ὁλοκλήρου τῆς χώρας⁽⁸⁴⁾. Οὔτε εἰς τὴν φυλὴν, οὔτε εἰς τὰς οἰκογενείας, οὔτε εἰς τὰ χωρία ἀνήκει τὸ ἔδαφος. Ὁ ἰθαγενὴς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καλλιεργῇ τὸ κτῆμα, τὸ ὁποῖον τοῦ παρεχώρησεν πρὸς χρῆσιν ὁ βασιλεὺς. Ὅταν ὅμως δι' ἓναι οἰονδήποτε λόγον τὸ ἐγκαταλείψῃ, χάνει κάθε δικαίωμα ἐπ' αὐτοῦ⁽⁸⁵⁾.

Ὅποιος δογματικὸς συγγραφεὺς ἰσχυρίζεται ὅτι εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας τὰ κτήματα δὲν δύνανται ν' ἀνήκουν εἰς χωριστὰς οἰκογενείας ἢ

ἄτομα εὐρίσκεται, σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα τῆς ἐθνολογίας, ἐκτὸς τῆς πραγματικότητος.

Εἰς κάθε οἰκογένεια π.χ. τῶν Weddah, Semanh καὶ Algonquin κληρονομικῶς ἀνήκει μία ὠρισμένη λωρὶς δάσους μὲ ὅλα τὰ δένδρα ἐντὸς αὐτῆς (**).

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὠρισμένοι «νομικαὶ» ἔννοιαι τῶν πρωτογόνων λαῶν εἶναι τελείως ξέναι πρὸς τὰς περὶ δικαίου ἰδικάς μας ἀντιλήψεις. Ὁ Κἂι (N. Γουϊνέα) π.χ. δύναται νὰ φυτεύσῃ δένδρα εἰς κτῆμα ἀνήκον εἰς ἄλλον, ὅχι ὁμῶς καὶ νὰ κτίσῃ ἐκεῖ τὴν καλύβην του (**). Οἱ Maori ἐπιτρέπουν εἰς μίαν οἰκογένειαν μόνον νὰ ξερριζώνῃ ρίζας ὠρισμένων φυτῶν (εἰς ὠρισμένην ζώνην), εἰς ἄλλην οἰκογένειαν, πάλιν, μόνον νὰ κυνηγᾷ μικρὰ ζῶα, κ.λ.π. κ.λ.π. (**).

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δικαίωμα *χωριστῶν* ἀτόμων, ἀναφέρομεν περιπτώσεις ἀπὸ διάφορα στρώματα πολιτισμοῦ, ἀκόμη καὶ τὰ πλέον πρωτόγονα, ὅπως εἶναι π.χ. οἱ πυγμαῖοι καὶ πυγμαιοειδεῖς. Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Dundas, ποὺ ἐμελέτησεν ἐπιμελῶς τοὺς Νέγγρους Bantu καὶ συγκεκριμένως τοὺς Wakara. Οἱ Wakara κατοικοῦν μίαν νῆσον, κάθε σπιθαμὴ τῆς ὁποίας καλλιεργεῖται. Κάθε χωριστὸν ἄτομον εἶναι διοκτῆτης ὠρισμένης λωρίδος τῆς εὐφόρου γῆς καὶ ἔχει δικαίωμα νὰ τὴν πωλήσῃ κατὰ βούλησιν εἰς συγχωριανὸν ἢ ξένον, ἂν καὶ τὰ ἔθιμα τὸν υποχρεώσουν νὰ γνωστοποιήσῃ προηγουμένως εἰς τοὺς συγχωριανούς του τὸ γεγονός, ὥστε νὰ τοὺς δώσῃ τὴν εὐκορίαν — ἔαν τυχὸν κανεῖς ἐξ αὐτῶν ἦτο διατεθειμένος ν' ἀγοράσῃ τὸ κτῆμα του (*). Ὁ Vergiat γράφει τὰ ἑξῆς περὶ τῶν Maugots, μιᾶς ἄλλης φυλῆς τῆς Ἰσημερινῆς Ἀφρικῆς, πλησίον τοῦ Βελγικοῦ Κογκό: «La brousse a ses proprietaires: des parties nettement delimitées par des maugots, des collines et des sentiers appartiennent à un seul individu: ce sont des réserves de chasse qui constituent chacune un feu (**).

Εἰς τ' ἀπέραντα ἐδάφη ποὺ περιπλανῶνται οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ Grau Chaco, Tschoroti καὶ Aschluslé, κάθε χωριστὸν ἄτομον γίνεται αὐτοδικαίως κάτοχος ἐκείνου τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος καλλιεργεῖ (*). Εἰς τὰς νήσους τοῦ Πορθμοῦ τοῦ Jorges ἀπαντᾷ σύστημα ἀκραιφνοῦς ἀτομικισμοῦ. Κάθε βράχος, κάθε πηγὴ, κάθε ἐκμεταλεύσιμος ἔκτασις, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι, ἀνήκει εἰς ἓν μέλος τῆς ομάδος. Ὁ συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ἐκεῖ ἄρκετὸν καιρὸν, παρατηρεῖ μὲ χιοῦμορ ὅτι μόνον ὁ δημόσιος δρόμος ὁ διασχίζων τὸ χωρίον θεωρεῖται κτῆμα κοινόν. Οἱ ἰθαγενεῖς ἐνοικιάζουν τοὺς κήπους των εἰς ἄλλους ἔναντι μισθώματος ὑποτελουμένου ἐκ τῶν πρώτων καρπῶν κάθε ἐποχῆς. Ὁ πατέρας ἔχει ἀπόλυτον δικαίωμα νὰ δια-

νείμη τὴν περιουσίαν του ὅπως θέλει. Ἐὰν ἔχη λόγους νὰ εἶναι δυσαρεστημένος μὲν τέκνον του, δὲν δεσμεύεται ἀπὸ κανέναν νόμον νὰ τὸ ἀποκληρώσῃ (*).

Ἐκτάκτως ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι καὶ οἱ κατώτεροι λαοί, ὡς οἱ Πυγμαῖοι (Semang, Kubu, Aeta, Ausdamau, κ. ἄ.) ἀναγνωρίζουν τὸ δικαίωμα τῆς ἀκινήτου περιουσίας εἰς χωριστὰ ἄτομα. Κάθε Semang π.χ. εἶναι ἰδιοκτήτης ὠρισμένου ἀριθμοῦ ipoh καὶ zibet (εἶδη δένδρων) ἐντὸς περιφερείας, εἰς τὴν ὁποίαν κινεῖται ἡ ὁμάς. Ὁ ἰδιοκτήτης ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διανέμῃ κατ' ἀρέσκειαν τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων του (τὰ ὅποια φέρουν τὰ διακριτικά του σημεῖα) εἰς συγγενεῖς καὶ φίλους. Κανεῖς, ἐν τούτοις, δὲν τολμᾷ νὰ κόψῃ τοὺς καρποὺς, χωρὶς τὴν ἄδειάν του. Ὅσοι ὅμως, καρποὶ ἔπεσαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, γίνονται κτῆμα κοινόν (**). Κάθε ἰθαγενής, κατοικῶν πλησίον εἰς ὄχθας ποταμοῦ, λίμνης, ἢ θαλάσσης, ἔχει ἀποκλειστικὸν δικαίωμα νὰ ἐκμεταλλεύεται τὸν ἐνάλιον πλοῦτον ἐντὸς τῶν ὠρισμένων ὁρίων ἀκτῆς, ἢ ὁποῖα τοὺς ἔχει δοθῇ καὶ τοὺς ἀνήκει. Ἐὰν ὅμως συλληφθῇ ἁλιεύων εἰς ξένην ἀκτὴν (ἔστω καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του) τιμωρεῖται αὐστηρῶς (**). Μόνον εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν καὶ εἰς ὠρισμένα σημεῖα τῆς λίμνης καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐπιτρέπεται ἡ ἁλιεία εἰς ὅλους. Οἱ Weddah, ἐπίσης, ἀναγνωρίζουν καὶ σέβονται καὶ ἀκίνητον περιουσίαν. Κανεῖς νομιμόφρων ἀνθρώπος θὰ τολμήσῃ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ κτῆμα ἄλλου, ὃ ἰθαγενὴς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κυνηγᾷ εἰς τὸ κτῆμα τοῦ ἀδελφοῦ του, χωρὶς τὴν ἄδειάν του. Ὅταν ἓνας Weddah καταδιώκῃ ἐν ζῶον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους του, ἀλλὰ κατορθώσῃ νὰ τὸ φονεύσῃ ἐξ ἀποστάσεως ἐπὶ τοῦ κτήματος τοῦ γείτονός του, ὃ τελευταῖος δικαιούται νὰ λάβῃ τὸ ἥμισυ ἢ τὸ τέταρτον τοῦ θηράματος (*).

Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὸ πρωτόγονον διενεχθὲς δίκαιον, ὀφείλομεν ἐν συντόμῳ νὰ ἐξετάσωμεν τὸ δικαίωμα τῆς «πνευματικῆς ἰδιοκτησίας» τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ αὐτὸ σαφῶς καθωρισμένον μεταξὺ τῶν ἐγγχρώμων φυλῶν. Ὁ πρωτόγονος ἀνθρώπος δὲν κατέχει μόνον τὴν καλύβην του, τὴν λέμβον του, τὰ ἐνδύματά του, κ.λ.π., ἀλλ' ἐπίσης καὶ «πνευματικῆς φύσεως» πράγματα, ὅπως εἶναι τὰ ἄσματα, διηγήματα, μαγικοὺς τύπους, ὀνόματα καὶ προστατευτικά πνεύματα (**). Εἰς τοὺς Koryak αἱ γραῖαι εἶναι κάτοχοι τοῦ ἀφθότου εἰς μαγικά ρητά, προσεοχάς, κ.λ.π. πλούτου τῆς φυλῆς. Τοὺς ἀποδίδεται ἐπίσης καὶ ἡ ἱκανότης νὰ ἐφευρίσκουν νέους τύπους ρητῶν ἢ κυνηγόν. Αἱ γραῖαι μεταχειρίζονται καθένα ἐκ τῶν μαγικῶν ρητῶν ἐπὶ πληρωμῇ (δέμα τσαῖ ἢ καπνοῦ, τάρανδον κ.λ.π.) ἀναλόγως τῆς περιστάσεως. Δυνατὸν, ἐπίσης πωλήσῃ μίαν ἀπ' αὐτὰς τὰς φράσεις εἰς ἓναν πελάτην τῆς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὃ ἀγοράσας τὸν ἐξορκισμόν γίνεται ἀποκλειστικὸς κάτοχος αὐτοῦ. ἡ δὲ μάγισσα ἐπισήμως ὑπόσχεται νὰ μὴν κάμῃ χρῆσιν αὐτοῦ ἢ νὰ μὴν τὸν

ξαναπώληση εἰς ἄλλον (**). Οἱ ἰθαγενεῖς τῶν νήσων τοῦ Πορθμοῦ τοῦ Torres δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀφηγοῦνται διηγήματα ἢ θρύλους, ποὺ ἐξιστοροῦν τὴν ζωὴν καὶ τὰς περιπετείας ἄλλων ομάδων (¹⁰⁰). Ἐν ἄσμα, τὸ ὁποῖον συνέθεσεν ἰθαγενὴς ποιητὴς δι' ὠρισμένην καὶ ἐπίσημον θρησκευτικὴν τελετὴν, δύναται, τῇ αἰτήσῃ τῶν μελῶν τῆς ομάδος, νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ εἰς ἄλλην ὀλιγώτερον ἐπίσημον ἐφορτὴν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ὅμως, τὸ δικαίωμα τῆς ἀπαγγελίας τηρεῖ ἀποκλειστικῶς δι' ἑαυτὸν ὁ συνθέτης (¹⁰¹). Εἰς τὰς Ἀνδαμάνους νήσους, αὐτὸ τὸ δικαίωμα ὁ ποιητὴς τὸ παραχωρεῖ καὶ εἰς ἄλλους. Χωρὶς τὴν Ἀδειάν του, ὅμως, ἡ ἀπαγγελία τοῦ ἄσματος ἢ διηγήματος ἀπαγορεύεται ἀστηρότατα (¹⁰²).

Σαφῶς καθωρισμένα, καίτοι ἄγραφοι, εἶναι καὶ αἱ διατάξεις τοῦ πρωτογόνου διεθνοῦς δικαίου. Τὰ πρωτόγονα ἔθνη ἀναγνωρίζουν τὰ κυριαρχικὰ δίκαια ἀλλήλων καὶ ἐπιμελῶς ἀποφεύγουν παραβιάσιν γειτονικῶν συνόρων. Ἐν τούτοις, ἢ ἄνευ προειδοποιήσεως εἰσβολὴ εἰς ξένον ἔδαφος δὲν εἶναι ἄγνωστον φαινόμενον καὶ μεταξὺ τῶν πρωτογόνων λαῶν. Αὐτὸ ὅμως σημαίνει κήρυξιν πολέμου καὶ ἔναρξιν ἐχθροπραξιῶν. Πρέπει, ἐν τούτοις, νὰ σημειώσωμεν ὅτι μεταξὺ τῶν κατωτάτων πρωτογόνων ὁ πόλεμος εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος (¹⁰³).

Ἡ ἔναρξίς τῶν ἐχθροπραξιῶν γίνεται γνωστὴ εἰς τὸν ἐχθρὸν διὰ διαφορῶν συμβολικῶν πράξεων, ὅπως εἶναι π.χ. ἔμπηξις πασσάλου εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος, ἀναμμα πυρᾶς εἰς ὠρισμένα σημεῖα, κλπ. (¹⁰⁴). Ἡ συνταξίς τῆς συνθήκης εἰρήνης, ἐπίσης, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ἐπικυροῦται διὰ συμβολικῶν πράξεων: οἱ ἀρχηγοὶ δηλ. τῶν δύο ἐχθρικῶν ομάδων καπνίζουν ἀλληλοδιαδόχως τὴν ἰδίαν πίπαν (¹⁰⁵).

Μεταξὺ ὠρισμένων ομάδων πρωτογόνων λαῶν ὁ πόλεμος διεξάγεται σκληρὸς καὶ ἀνηλεὴς· ἐνίοτε, εἰς περιπτώσεις ἐκδικήσεως διὰ φόνον ἢ σοβαρὸν ἀδίκημα (¹⁰⁶)—κοινοτάτη ἀφορμὴ πολέμου—δὲν φεῖδονται οὔτε τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων (¹⁰⁷). Ὅμως μετὰ τὴν λῆξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν αἱ συνθήκαι εἶναι κατὰ γενικὸν κανόνα σεβασταὶ καὶ δὲν θεωροῦνται, ὅπως μετὰξὺ μερικῶν πολιτισμένων ἐθνῶν, ἀπλᾶ «κουρελόχορτα» (¹⁰⁸). Ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅμως, ὅτι ἐνίοτε δὲν φεῖδονται τῆς ζωῆς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων, θὰ ἦτο μεγάλο λάθος νὰ νομισθῇ ὅτι αὐτὴ ἡ κατάστασις ἀποτελεῖ γενικὴν συνήθειαν. Ἀντιθέτως, εἶναι γνωσταὶ πολλαὶ περιπτώσεις ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων ὅσον ἀφορᾷ τὴν ζωὴν γυναικῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων μελῶν τῆς ομάδος. Ἐνίοτε τὰ διατηροῦν ὡς σκλάβους, εἰς ἄλλας ὅμως περιπτώσεις, τὰ ἀφήνουν ἐλεύθερα ν' ἀποφασίσουν τὰ ἴδια διὰ τὴν τύχην των (¹⁰⁹).

Μερικοὶ πρωτόγονοι λαοὶ κάμνουν διάκρισιν μεταξὺ ἐμπολέμων καὶ

οὐδετέρων, μεταξὺ ἐμπολέμου ἐδάφους καὶ οὐδετέρου ἐδάφους. Οἱ Bakonga (Ἀφρικῇ) λ.χ. σέβονται τὰ δίκαια τῶν οὐδετέρων. Τὸ σῆμα οὐδετερότητας εἶναι κλάδος φοινικιάς ἀνηρτημένος εἰς ἐμφανὲς μέρος: «Un rameau de palmier fraîchement cueilli et placé en lieu visible au-dessus d'une maison ou d'une ville, sert à une personne, ou à une ville, pour indiquer la neutralité absolue dans une guerre locale et assurer le respect du neutre par les antagonistes» (110).

Ἡ εἰσόδος εἰς ξένον ἢ ἐν καιρῷ πολέμου ἐχθρικὸν ἔδαφος πρὸς διεξαγωγὴν διαπραγματεύσεων (ἐμπορικὰς συμφωνίας, σύναψιν ἀνακωχῆς, κλπ.) εἶναι ἐλευθέρη εἰς τοὺς πολιτικούς, στρατιωτικούς καὶ θρησκευτικούς κήρυκας, οἱ ὅποιοι φέρουν τὰ εἰς ὅλους («διεθνῶς») συνήθως γνωστὰ διακριτικὰ σημεῖα—ὅποια εἶναι (διάφορα ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν), ἰδιαιτέρα λ. χ. βαφή ἐπὶ τοῦ σώματος, περικεφυλαῖα, συμβολικαὶ ράβδοι, κ.λ.π. (111). Ἐνίοτε χρησιμοποιοῦνται καὶ γυναῖκες ὡς κήρυκες καὶ ἀγγελιοφόροι (112). Τὸ «διεθνές» δίκαιον προστατεύει ὅλους αὐτοὺς καὶ κάθε κακοποίησίν τους θεωρεῖται ἔγκλημα βαρὺ (113).

Συμβάσεις μεταξὺ γειτονικῶν ἔθνων ἐπιτρέπουν τὴν διάβασιν ἐμπορικῶν ἀποστολῶν ἀπὸ ξένον ἔδαφος. Μερικοὶ λαοὶ διὰ τὴν διάβασιν ἐπιβάλλουν φόρους, ὑποχρεοῦνται ὅμως νὰ παρὰσχουν εἰς τὰς ἀποστολάς κάθε εἰδους προστασίαν καὶ βοήθειαν. Εἰς τὴν Νέαν Ζηλανδίαν, ἀκόμη καὶ ἐν καιρῷ πολέμου, αἱ ἐμπορικαὶ ἀποστολαὶ—οὐδετέρων καὶ ἐχθρῶν—εἶναι σεβασταί. Αἱ ἀγοραί, ὅπου τὰ διάφορα ἔθνη ἀποστέλλουν τὰ προϊόντα των, θεωροῦνται οὐδέτερον ἔδαφος (114). Λόγου δὲ γινομένου περὶ ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἐδῶ καὶ τὸ σιωπηρὸν ἐμπόριον (Stummer Handel, Silent trade). Τοῦτο διεξάγεται χωρὶς νὰ ἔρχωνται τὰ ἐνδιαφερόμενα μέρη εἰς ἄμερον ἐπαφὴν (115). Ἡ ἀνταλλαγὴ γίνεται δι' ἐναποθέσεως ὑπὸ μιᾶς ὁμάδος εἰς ἐν ὠρισμένον μέρος τῶν προϊόντων της, τὰ ὅποια ἀποκομίζει ἡ ἄλλη ὁμάς, ἀπουσία τῆς πρώτης, ἀφήνουσα, ὅμως, συγχρόνως ἐπὶ τοῦ ἰδίου χώρου τὰ δι' ἀνταλλαγὴν προοριζόμενα ἀντίστοιχα ἀντικείμενα τῆς ἰδικῆς της κατασκευῆς.

Ἐξ ὅσον ἀνωτέρω εἵπομεν, συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ πρωτόγονος ἀνθρώπος δὲν στερεῖται—ὅπως ἐσφαλμένως νομίζουν ὅσοι δὲν ἡσχολήθησαν μὲ τὰς ἐθνολογικὰς πηγὰς—τῆς ἐννοίας καὶ συναισθήματος τοῦ δικαίου. Δικαιῶνονται, ἐπομένως, ἀπολύτως οἱ διαπρεπεῖς σύγχρονοι ἐθνολόγοι ποὺ πιστεύουν ὅτι, μολονότι δὲν ὑπάρχει εἰς τὰς κατωτέρας πρωτογόνους ὁμάδας εἰδικὰ δημόσια ὄργανα νὰ ρυθμίζουν τὴν τάξιν καὶ νὰ ἐπιβάλλουν τοὺς «νόμους» (δηλ. τὴν κοινὴν γνώμην καὶ τὰ ἔθιμα), οἱ ἄγροφοι αὐτοὶ νόμοι τηροῦνται ἀπ' ἐκείνους προθυμότερον καὶ πιστότερον

ἀπ' ὅτι τηροῦνται αἱ γραπταὶ διατάξεις τῶν νόμων εἰς τὰς ἰδικάς μας κοινωνίας. Προξενεῖ, πράγματι, εἰς τὸν ἐπιοχέπτην τῆς πρωτογόνου κοινωνίας ἐντύπωσιν ἡ τάξις ἡ αὐθόρμητος καὶ αὐτόματος τάξις. Ἡ τήρησις της, βεβαίως, ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς μαγικὰς ἀντιλήψεις. Ἐχει, λοιπόν, ἀναμφιβόλως δίκαιον ὁ Howitt ὅταν λέγῃ: « Laws or customs are obeyed without the dread of physical punishment being inflicted for their breach by any tribal authority, individual or collective. But such laws or customs are obeyed because the native has been told from his earliest childhood that their infraction will be followed by some supernatural personal punishment » (16).

Εἶναι ὅμως φυσικὸν ὅτι καὶ οἱ πρωτόγονοι, ὡς ἀνθρώπινα πλάσματα, νὰ μὴν εἶναι ἀναμάρτητοι. Εἰς τὰς σχέσεις των ἐντὸς τῆς ομάδος ἢ μὲ μέλη ἄλλων ομάδων δυνατόν νὰ προκύψουν διαφωνίαι. Τὰ κοινὰ ἀνθρώπινα πάθη δύνανται νὰ παρασύρουν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀσυνθέτους ἀνθρώπους εἰς πειρασμὸν καὶ ἔγκλημα. Ὁ πρωτόγονος ἀνθρωπος κάμνει διάκρισιν μεταξὺ τοῦ ὀρθοῦ καὶ μὴ ὀρθοῦ, μεταξὺ πράξεως ἡ ὁποία θίγει μόνον ἓν ἄτομον (delit) ἢ ὁλόκληρον τὴν ομάδα (crime). Ἀντιλαμβάνεται, ὅμως, τὴν κολάσιμον πράξιν εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις διαφορετικὰ ἀπ' ὅτι τὴν ἀντιλαμβανόμεθα ἡμεῖς. Οἱ πρωτόγονοι ἀνθρωποὶ δὲν ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξετάζουν τὸ ἔγκλημα ὡς ἔννοιαν ἀφηρημένην, καὶ δι' αὐτὸ ἀ-ριβῶς ἡ στάσις καὶ συμπεριφορὰ των ἐναντι ὠρισμένων παρανόμων πράξεων εἶναι ἀκατανόητος εἰς ἡμᾶς. Ἐὰν ἓνας πρωτόγονος π.χ. συνάψῃ ἐρωτικὰς σχέσεις μὲ τὴν θυγατέρα του—καὶ ἡ αἰμομιξία εἶναι δι' αὐτοὺς ἔγκλημα συβαρὸν—ἢ οἰκογένεια τῆς μητρὸς τῆς κόρης ἀναλαμβάνει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς τιμωρίας, διότι τὸ ἔγκλημα, κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην—θίγει αὐτὴν καὶ ὄχι τὴν οἰκογένειαν τοῦ πταίστου (17).

Τὸ ἔγκλημα δὲν κρίνεται μὲ τὰ ἴδια μέτρα καὶ σταθμὰ εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις. Συνήθως γίνεται διάκρισις ἐὰν τὸ ἔγκλημα διεπράχθῃ ἀπὸ μέλος τῆς ἰδίας ομάδος ἢ ἀπὸ ξένον. Ἐχει ἐπίσης μεγάλην σημασίαν κατὰ τὴν ἀπονομὴν δικαιοσύνης ἐὰν τὸ θῦμα τοῦ ἐγκλήματος ἀνήκῃ εἰς τὴν ἰδίαν ομάδα ἢ εἰς ξένην (18). Εἰς τὴν Αὐστραλίαν π.χ. ἰδιοκτητῆς κήπου ἢ κτήματος ἀνακαλύπτων ἐντὸς τῆς ἰδιοκτησίας του λιθοροθίραν *συγχωριανόν* του, δύναται νὰ τὸν ἐπιπλήξῃ ἢ καὶ νὰ τὸν πηγώσῃ ἐλαφρῶς εἰς τὸ πόδι μὲ τὸ ἀκόντιόν του, ἔχει ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ τὸν φονεύσῃ ἐπὶ τόπῳ, ἐὰν ὁ παραβάτης εἶναι ξένος εἰς τὴν ομάδα (19). Ἔτσι μπορεῖ νὰ εἴπῃ κανεὶς ὅτι οἱ πρωτόγονοι ἀνθρωποὶ ἔχουν δύο κατηγορίας ἠθικῆς: μίαν ἢ ὁποία ἐφαρμόζεται ἐντὸς τῆς ομάδος (Gruppenmoral), καὶ ἄλλην, ἢ ὁποία ρυθμίζει τὰς σχέσεις των ἐναντι ξένων (Fremdenmoral) (20). Αὕτη ἡ νοοτρο-

πία τῶν πρωτογόνων δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήσῃ, διότι καὶ προηγμένοι λαοί, ἐν καιρῷ πολέμου, συγχωροῦν εἰς ἑαυτοὺς ἐγκλήματα, πολεμικά καὶ πολιτικά, τὰ ὅποια καυτηριάζουν ὅταν διαπράττονται ἀπὸ τὰ ἐχθρικά ἔθνη. Οἱ Ἑσκιμῶι δὲν θεωροῦν τὴν κλοπὴν ὡς σοβαρὸν ἐγκλημα, ὅταν τὸ κλαπὲν ἀντικείμενον ἀνήκῃ εἰς μὴ μέλος τῆς ομάδος.

Ἐναντι τῆς κλοπῆς ἡ στάσις τῶν πρωτογόνων δὲν εἶναι παντοῦ ἡ ἴδια. Μερικοὶ λαοὶ δὲν τὴν θεωροῦν σοβαρὸν ἐγκλημα καὶ ὁ παίστης δὲν τιμωρεῖται ὅταν, ἀνακαλυφθεὶς ἐπιστρέψῃ τὸ κλαπέν (¹²¹). Σημειώνομεν, ἐν τούτοις, ὅτι μεταξὺ πολλῶν, καὶ ἰδιαίτερος κατωτέρων, πρωτογόνων, ἡ κλοπὴ εἶναι ἄγνωστον ἐγκλημα καὶ διαπρατιτόμενον τιμωρεῖται αὐστηρότατα (¹²²). Εἰς ἄλλας, πάλιν, περιπτώσεις ἡ κλοπὴ, ὅπως καὶ ἄλλα ἐγκλήματα, θεωρεῖται ἀνῆθικος πράξις, δὲν τιμωρεῖται ὁμῶς, ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, διότι πιστεύουν ὅτι ἡ θεία δύναμις αὐτομάτως θὰ πλήξῃ τὸν ἐγκληματίαν (¹²³).

Αὕτῃ ἡ μαγικὴ νοοτροπία τῶν πρωτογόνων δηλ. τὸ νὰ ἐπηρεάζωνται ἀπὸ μαγικὰς «προσαστάσεις» (representation) (¹²⁴), ἐξηγεῖ τὴν διάφορον στάσιν των, ἔναντι σοβαρῶν παραπτωμάτων. (Ὅτι ἐγκλήματα σοβαρὰ δυνατόν νὰ παρῶμεν αὐτιμώρητα, ἐνῷ ἐλαφρότερα παραπτώματα ἐπισύρουν ποινὴν θανάτου. Ὁ ἰθαγενὴς τοῦ Queensland π.χ. μπορεῖ νὰ φονεύσῃ τὸ νεογέννητον τέκνον τῆς χωρὸς νὰ φοβᾶται τιμωρίαν, ἐνῷ ἕνα ἄνδρα ποὺ θὰ ὁμιλοῦσε εἰς τὴν πενθερὰν του, τὸν ἀναμένει ἀσφαλῶς θεία τιμωρία (¹²⁵). Εἰς μικροὺς πρωτογόνους ἡ κλοπὴ θεωρεῖται παράπτωμα ἐλαφρόν, ἐνῷ ἡ μαγεία αὐστηρότατα τιμωρεῖται (¹²⁶). Εἰς τὰς νήσους Eddystone (Μελανησία) τὰ μόνα ἐγκλήματα ποὺ τιμωροῦνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ αἰμομιξία καὶ ὁ φόνος μέλους τῆς ἰδίας ομάδος. Τὰ ἄλλα ἐγκλήματα «τιμωροῦνται» ὑπὸ τῶν πνευμάτων καὶ θεῶν δυνάμεων (¹²⁷).

Τὸν φόνον (μέλους τῆς ἰδίας ομάδος), τὴν ἀπαγωγὴν γυναικῶν καὶ τὴν παραβίασιν συνόρων, ὅλα ἀνεξαίρετως τὰ πρωτόγονα ἔθνη θεωροῦν ὡς ἀδικήματο σοβαρὰ καὶ τὰ τιμωροῦν. Τὴν βρεφοκτονίαν, γεροντοκτονίαν καὶ ἐγκατάλειψιν γερόντων καὶ ἀσθενῶν, πάλιν, δὲν θεωροῦν, ὠρισμένοι πρωτόγονοι, ὡς ἐγκλήματα καὶ ἐπομένως δὲν τὰ τιμωροῦν. Ὅμως, αὐτὰς τὰς πράξεις, ὅσον καὶ ἂν φαίνωνται σκληραί, δὲν πρέπει νὰ τὰς ἐκλάβωμεν ὡς ἀπόρροϊαν ἐμφύτου κακίας ἢ ἐλλείψεως ἠθικοῦ συναισθήματος ἀλλὰ μόνον ὡς συνέπειαν τῶν βιοτικῶν συνθηκῶν (¹²⁸). Εἰς ὠρισμένας κοινωνίας, ἐπίσης φονεύεται κατόπιν ἀποφάσεως, τοῦ συμβουλίου τῆς ομάδος, ὅποιος κατήντησεν ἀντικοινωνικός, ἐνοχλητικὸς καὶ βάρος διὰ τὴν οὐμίδα (¹²⁹).

Λεδομένου ὅτι μεταξὺ τῶν περισσοτέρων πρωτογόνων δὲν ὑπάρχει σαφῶς καθωρ σμένους κρατικὸς ὀργανισμός, ἡ ἐκτέλεσις τῆς ποινῆς γίνεται ἀπὸ τὸ χωριστὸν αἷμα, ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν ἢ ἀπὸ ἐπίσημους ἐκπροσώπους

όλοκληρου τῆς ομάδος, ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ παραπτώματος, ἀναλόγως δηλ. ἐὰν εἰς τὸ ἐγκλημα ἀφορᾷ ἐν ἄτομον ἢ θίγει τὰ συμφέροντα (οἰκονομικά, κοινωνικά ἢ «θρησκευτικομαγικά») ὀλοκληρου τῆς ομάδος.

Τὸ σύνθημα πνεῦμα τῆς ποινῆς εἶναι ἡ ἀντεκδίκησις, ἡ ὁποία συνήθως λαμβάνει τὴν μορφήν τῆς *ἐκδικήσεως τοῦ αἵματος* (Blutrache), καὶ δύναται νὰ πληξῇ ὅχι κατ' ἀνάγκην τὸν πταίστην, ἀλλ' οἷονδήποτε μέλος τῆς οἰκογενείας ἢ τῆς ομάδος του (¹³⁰).

Ὅταν ὁ ἐγκληματίας διαφεύγῃ ἢ δταν ὑπάρχῃ ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν ἐνοχὴν τοῦ κατηγορουμένου προσώπου, συνήθως οἱ πρωτόγονοι ἐπικαλοῦνται τὴν ἐτέμβασιν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων διὰ μαγείας, θεοκρισίας κ.λ.π.) Διὰ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητά του ὁ κατηγορούμενος, πρέπει νὰ ὑποστῇ διαφοροῦς, φρικτὰς ἐνίστε, δοκιμασίας (¹³¹), ὡς π. χ. διὰ δηλητηρίου, πυρός, ζέοντος ὕδατος, πυρωμένου μετάλλου λιθοβολισμοῦ, κ.λ.π. Ἐὰν μετὰ τὴν δοκιμασίαν μείνῃ σῶος καὶ ἀβλυβής, τότε συνήθως θεωρεῖται ὑπὸ τῶν δικαστῶν ἀθῶος καὶ ἀπαλλάσσεται τῆς τιμωρίας.

Ἡ σκληρὴ καὶ ἀπάνθρωπος διαδικασία δὲν συναντᾶται μόνον εἰς κοινωνίας πρωτογόνους· κατὰ τὸν μεσαιῶνα, τὰ ἄγρια αὐτὰ ἥθη ἐκρησσιμολοῦντο εὐρύτατα εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας καὶ μέχρι τοῦ παρελθόντος ἀκόμη αἰῶνος (¹³²) διετηροῦντο εἰς ὠρισμένας περιστασεις.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ποινικὴν δίωξιν πρέπει, τέλος ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὸ γνωστὸν εἰς πολλοὺς πρωτογόνους ὅπως καὶ τοὺς ἀρχαίους πολιτισμένους λαοὺς χρησιμοποιούμενον δικαίωμα τοῦ ἀσύλου. Ἄσυλον εἶναι ὠρισμένος τόπος χρησιμεύων ὡς καταφύγιον εἰς τοὺς ποινικῶς διωκομένους. Αὐτὸς ὁ τόπος θεωρεῖται συνήθως ἱερὸς καὶ προστατευόμενος ὑπὸ θεῶν δυνάμεων καὶ ὁ καταφεύγων ἐντὸς αὐτοῦ κατηγορούμενος ἢ φυγὰς ἀπαλάσσεται τῆς διώξεως τῆς δικαιοσύνης. Παραβίασις τοῦ ἀσύλου θεωρεῖται ἱεροσυλία.

Ἦδη ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς παρουσίας συντόμου μελέτης. Δὲν ἰσχυρίζομεθα, βεβαίως, ὅτι δι' αὐτῆς ἐξηντήθη τὸ εὐρύτατον ζήτημα τοῦ πρωτογόνου δικαίου. Ἐλπίζομεν, ὅμως ὅτι δι' αὐτῆς ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι κατὰ βίαιος, ὅπως νομίζουν μερικοί, ὃν ἀναρχικὸν καὶ στερούμενον τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου. Ἡ ἐννοία τοῦ δικαίου, δηλ. ἡ ἱκανότης νὰ διακρίνῃ μεταξὺ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὅπως καὶ ἡ ἱκανότης ν' ἀντιλαμβάνεται τις τὰ χρώματα, εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐμφύτου αὐτῆς κατηγορίας ποικίλλει ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ, ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε πολλαπλῶν παραγόντων. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι παντοῦ οὐσιαστικῶς ὁ ἴδιος. Παντοῦ ὅπου ὑπάρχουν ἄνθρωπινα συγκροτήματα, διακρίνομεν τὴν τάσιν πρὸς σχετικὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ ἐξασφάλισιν ὁμαλοῦ καὶ ἁρμονικοῦ βίου. Ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐννόμου διαιβιώσεως

δὲν εἶναι εἰς ὅλας τὰς ομάδας ὁ ἴδιος. Ἄλλοῦ ἡ τάξις περιφρουρεῖται δι' ἐθίμων ἀκατανόητων εἰς ἡμᾶς. Δὲν ἐπιτρέπεται, ὅμως, εἰς τὸν πολιτισμένον ἄνθρωπον νὰ περιφρονῇ τὰ περίεργα καὶ ξενίζοντα ἐκ πρώτης ὄψεως αὐτὰ ἔθιμα, διότι καὶ ἰδικὸς μας πολιτισμὸς παρουσιάζει πλευράς, ποὺ φαίνονται εἰς ἄλλους λαοὺς ἀκατανόητοι.

Προσεκτικὴ μελέτη τῆς ἐθνολογίας μᾶς κάμνει ἐπεικεῖς καὶ ἀνεκτικούς ξένων κοινωνικῶν ομάδων, ὁ τρόπος ζωῆς τῶν ὁποίων διαφέρει φιλικῶς ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας. Ἡ εὐρύτης, ἄλλως τε, τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν στενὴν ἐπαρχιωτικὴν νοστοροπίαν, ἀποτελεῖ μεγάλο βῆμα πρὸς καλυτέραν κατανόησιν τῶν λαῶν καὶ εἰρήνευσιν τοῦ κόσμου. Καὶ εἰς αὐτὸ ἔγκειται, ἀναμφιβόλως, ἡ σπουδαία συμβολὴ τῆς ἐθνολογίας εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου.

Εἰς τὴν χώραν μας, δυστυχῶς, καίτοι πατρίδα τῆς Ἐθνολογίας (ὁ Ἡρόδοτος πρῶτος ἔθεσε τὰ θεμέλια της), ἡ σπουδαία αὐτὴ ἐπιστήμη οὔτε καλλιεργεῖται οὔτε περιλαμβάνεται εἰς τὸν ἐπίσημον κύκλον τῶν ἀκαδημαϊκῶν σπουδῶν· καὶ ὅμως ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ὅλων τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν (Geisteswissenschaft).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) A. Liebert.—Die geistige Krisis der Gegenwart. Bln. 1923 σ. 11-16, 18.
- J. Hyort.—La crise de la verité. (Flammarion), Paris σ. 5-11.
- E. Bergmann—Der geist des XIX Jhrh. Breslaw 1927 σ. 7-16.
- 2) 'Ο Rousseau ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πατὴρ τῆς συγχρόνου Kultur Kritik.
- 3) Πολλὰ εἶδη τῆς συγχρόνου φαρμακευτικῆς εἶναι ἀνακαλύψεις τῶν προτογόνων ἀνθρώπων.
- 4) R. Lowie, Primitive society. A.X. 1925 σ. 398. «Given... a primitive society in a healthy and uncontaminated condition, its members will invariably be found to be on the average more law-abiding, as judged from the stand point of their own law, than is the case in any civilized state».—Marett—Anthropology, London 1933, σ. 184.
- M. Davie, La guerre dans les sociétés primitives. Paris 1931 σ. 245.
- 5) Alverdes, Tiersozologie, Leip. 1925 σ. 55-89. P. Kropotkin, Mutual Aid. London 1919.
- 6) M. Haberlandt, Völkerkunde, Blu. 1922 I σ. 90.
- 7) Marett, op. c. 183. Lowie, Manuel d'Anthropologie culturelle. Paris 1936 σ. 311. T. Sellin, «Crime» Encyc. Social Sc. N.Y. 1931 p. 564.
- 8) Marret, op. c. σ. 184.
- 9) Howitt, Native tribes of S. E. Australia. London 1904 σ. 296.
- 10) W. Koppers, Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftslebens, gladbach 1921 σ. 116 ff. Lowie, Primitive etc. σ. 55-62.
- 11) G. Buschan, Illustrierte Völkerkunde, Stuttg. 1922 I. σ. 6-7, F. Alverdes, Tiersozologie, Leipzig 1925 σ. 28, 31.
- 12) K. Birket-Smith, Moeurs et contumes des esquimaux. Paris 1937 σ. 173.
- 13) C. Starke, The primitive family, London 1896 σ. 25. F. Müller-Lyer, Die Familie, München 1911 σ. 31.
- 14) Letourneau, The evolution of Marriage. London 1911 σ. 45.
- 15) W. Koppers, op. c. σ. 117-123.
- 16) 'Υπάρχουν, βεβαίως, ὠρισμένοι ἐξαίρεσεις, ἀλλ' ὀφείλονται εἰς δυναστικούς λόγους. Εἰς τὴν Βασιλικὴν οἰκογένειαν καὶ μεταξὺ τῶν εὐγενῶν εἰς τὴν Χαβάνη, ὁ ἀδελφὸς νυμφεύεται τὴν ἀδελφήν του. Το αὐτὸ ἐπιτρέπεται ἢ καὶ ἐπιβάλλεται μεταξὺ τῶν Φαραώ καὶ τῶν 'Ινκα. Rev. Fortune. Incert. Encycl. Soc. Sc. N.Y. 1932 σ. 622.

17) Lowie, Manuel d. c. σ. 257. Vergiat, Moeurs et contumes des manjas Paris 1937 σ. 33.

18) Lowie, Primitive etc. σ. 16.

19) Goldenweiser, Anthropology. N. Y. 1937 σ. 344.

20) Lowie, Primitive etc. σ. 27. W. Rivers, Social Organization Lon. 1926 σ. 66 ff. Μεταξύ όμως των Kasuba ('Ινδίας), εάν ή κόρη της αδελφής του πατρός του είναι πολύ μεγαλύτερα άπ' αυτόν, τότε ό νόμος του επιτρέπει να νυμφευθῇ την κόρην της αδελφής της μητρός του.

Hayavadana R., The Kasubas, a forest tribe of the Nilgiris. Anthropos 4, 1909 σ. 179.

21) Starcke, op. c. 141 ff.

22) Ib. 141.

23) Lowie, Primitive etc. 33.

24) Lowie, Primitive etc. 33.

25) Rivers op. c. 65.

26) Starcke op. c. σ. 233. Lowie, Primitive σ. 36.

27) Lowie, Primitive etc. 19.

28) Ib. σ. 21.

29) Starcke op. c. σ. 258.

30) Είς τας νήσους Sandwich, τό διαζύγιον χορηγείται εις τούς κοινούς πολίτας, τῇ αἰτήσῃ ενός τῶν ἐνδιαφερομένων. Δέν επιτρέπεται όμως εις τούς εὐγενεῖς καί ἄρχοντας. Ἐν τοῦτοις, ό εὐγενής ἢ ἄρχων ἔχει τό δικαίωμα νά συνάψῃ παραλήλως πρὸς τὸν νόμιμον γάμον καί ἐρωτικὰς σχέσεις μέ γυναῖκα κατωτέρας τάξεως. Τά ἐκ τοιούτων σχέσεων προερχόμενα τέκνα θανατώνονται ἀπό τούς συγγενεῖς τοῦ ἀνδρός. Starcke op. c. σ. 87-90.

31) Avon, Vie Sociale des Wabende. Anthropos X-XI, 1915-16 σ. 102.— Tozzer, Social Origins and social continuities. N. Y. 1925 σ. 165.—Malinowski, The sexual life of savages. London, 1932 σ. 121.

32) Ἀλλά καί εις κοινωνίας ὅπου τό διαζύγιον συνήθως επιτρέπεται, ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας ἀπαγορεύεται ἀπολύτως. Εἰς τούς Khasi, π.χ. όταν ἐν ζευγος ἔχῃ ζήσει 30 ἔτη, ὀφείλει «ν' ἀνα νεώση» τὸν γάμον διὰ νέας τελετῆς. Μετὰ τὴν τελετὴν αὐτὴν διαζύγιον πλέον δέν επιτρέπεται, οὔτε καί δεύτερος γάμος μετὰ τὸν θάνατον ἐνός τῶν συζύγων. Tozzer, op. c. 6-169.

33) E. Hurel, Religion et vie domestique de Bakerewe. Anth. 1912 σ. 292.

34) Cooper. The Mishmee Hills, London 1873 σ. 101.

35) Lowie, Primitive etc. 68 ff. Tozzer, op. c. 155.

36) Tretjakoff-Turuchanski Krai (ρωσ.) Zapiski Imper. Russ. Geog. Obshtshestva II 1869 σ. 403.

37) Εἰς ὠρισμένας ὁμάδας ή παρθενία ὄχι μόνον δέν θεωρεῖται ἀρετὴ, ἀλλὰ καί μεγάλο μειονέκτημα. Τό γεγονός ὅτι μία κόρη εἶχε πρὸ τοῦ γάμου πολλούς φίλους τὴν καθιστᾷ πλέον ποθητὴ, καί ἐπομένως ή «κατοχή» της εἶναι προνόμιον. Εἰς ὠρισμένας δὲ ὁμάδας ή ἀξία της γυναικὸς αὐξάνει όταν ἀποκτήσῃ τέκνον πρὸ τοῦ γάμου. Τό ἐξώγαμον τέκνον θά θεωρηθῇ ὡς νόμιμον ὑπὸ τοῦ μελλοντικοῦ συζύγου της. Klineberg O. S'l Psy. N. Y. 1940 p. 124.

38) Chechanowaski-Wissenschaftl. Ergebnisse der deutsch. Zentral-Africa Expedition. Id. VI, Leip. 1917 σ. 93.

39) Dawson, Australian Aborigins. Melbourne 1881 σ. 33. 'Ο Έσκιμωος θεωρεῖ τὴν γυναῖκα του πτῆμα ἰδικόν του καὶ τὴν τιμωρεῖ ὅταν ἀπιστῇ, ἀλλὰ δύναται νὰ τὴν παραχωρήσῃ εἰς τὸν φίλον του, δι' ἓν ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα. Birket-Smith op. c. 173.

40) Εἰς τοὺς Baluba ἡ σιᾶσις ἔναντι τοῦ πταίστου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν του θέσιν. 'Εάν εἶναι «πολίτης», ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλῃ σημαντικὴν ἀποζημίωσιν εἰς τὸν παθόντα τὸ ἀδίκημα. 'Εάν, ὅμως, ὁ πταίστης εἶναι σκλάβος ἢ ὁ παθὼν τὸ ἀδίκημα σημαίνουσα προσωπικότης, τότε ὁ πταίστης θανατώνεται. Torday, On the trail of the Bushongo. London 1925, σ. 65.

41) Czechanowaki op. c. 93, σ. 226.

P. Reichard, Die Wanjanwesi, Z. f. Ges. d. Erdkunde zu Bln. 24 1889 σ. 255.

Torday, op. c. 55.

Hutter-Politische, Soziale Verhältnisse beiden Crasslandstämmen Nord-Kameruns, Globus 76 1900 σ. 367.

Rehse H., Kiziba, Land u Leute, Stut. 1910 σ. 93.

Emin-Pascha, In central Africa. London 1882 σ. 337.

42) Wolf, Beitrag zur Ethnologie der Fo-Neger in Togo-Anthropos 1912.

43) Starcke op. c. 45, 60.

44) N. Lhote, Les Touaregs du Hoggar, Paris 1944, σ. 293, 294.

45) Cooper op. c. σ. 102.

46) Hayavadaze Rec. Kassiba, a forest tribe, Anthropos 1909 σ. 181.

47) Torday op. c. 55.

48) «Les bonnes manières exigent même, chez les Aléoutes que les hommes mettent leurs femmes à la disposition de leurs hôtes...» Birket-Smith op. c. σ. 173. 'Η ὑποδεεστέρα θέσις τῆς γυναικὸς ἐκδηλώνεται διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ αὐτῆς ἀπὸ τὰς δημοσίας τελετὰς, ἀπὸ τὰ συμπόσια κ.λ.π. 'Αλλὰ καὶ γενικῶς εἰς αὐτὰς τὰς κοινωνίας ἀπαγορεύεται εἰς τὰ γυναῖκας νὰ τρώγουν μὲ τὰ ἄρρενα μέλη τῆς οἰκογενείας.

J. Gobus. Vie et contumes des Esquimaux Carifour, Paris 1944 σ. 94.

Karutz-Mutter, Kirgizen und Turkmenen (Wege zum Wiss.) Bln. σ. 115.

Efimenco-Samoedi, Zapiski Imp. Russ. Geog. Obshtsch Tom. 8 1878 185 (ρωσ.) Czechanowski, op. c. σ. 218.

49) Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οὐδεὶς σύγχρονος ἐθνολόγος παραδέχεται τὸν παλαιὸν περὶ «Μητριαρχίας» μῦθον, περὶ τοῦ ὁποῖου τόσα πολλὰ ἐγράφησαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Bachofen καὶ τοῦ Engels. Lowie-Primitive etc. σ. 191.

50) Goldenweiser op. c. σ. 333, 363.

Lowie, Primitive etc. 190.

Tozzer, op. c. 168.

51) Starcke op. c. 168.

- 52) Nordenskiöld, Indianerleben in Gran Chaco (Wege 3 Winer) 70,71,74. Emin Pasha in Central Africa σ. 103.
- 53) Starcke op. c. 78. Lowie, Primitive etc. σ. 186-201.
- 54) Efimenko op. c. σ. 38. Tozzer op. c. σ. 89.
- 55) Starcke op. c. 63. Lowie, Primitive etc. σ. 191.
- 56) Nordenskiöld op. c. 74. Baldus, Indianerstudien, Leip. 1931 σ. 69.
- 57) Mslinowski, La sexualité et sa repression dans les sociétés primitives, Paris 1932 σ. 33-39. Mutterrechtliche Familie u. Oedipuskomplex Leip. 1924 6-8, 14. Sexual Life of Savages, Lon. 1932, σ. 6-15, 24-30, 72, 88, 100. 439.
- 58) Lowie, Primitive etc. σ. 189-190.
- 59) 'Ενδιαφέρουσα ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου εἶναι ἡ κριτικὴ τοῦ V. Pareto *Traité de Sociologie Générale*. Lausanne 1917 Τόμ. I σ. 345 ff.
- Sorokin, *Contemporary Sociological Theories*, A.X. 1928 σ. 42-45.
- 60) Lowie, Primitive etc. σ. 193.
- 61) 'Η κοινωνικὴ θέσις τῆς γυναικὸς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τάξιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἐντὸς τῆς ἰδίας ὁμάδος. Εἰς τοὺς Baluba ἐπικρατεῖ τὸ πατριαρχικὸν σύστημα καὶ ἡ θέσις τῆς γυναικὸς δὲν εἶναι σημαντικὴ, παρ' ὅλον ὅτι αὐτὴ καλλιεργεῖ καὶ θερίζει τὰ σπαργιά. Εἰς τὰς ἀνωτέρας ὁμως τάξεις ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἶναι σημαντικῶς καλλιτέρα. Εἰς αὐτὰς τὰς τάξεις ἡ γυναῖκα ἀπαλλασσεται τῆς ἐπιμόχθου ἐργασίας εἰς τὰ χωράφια, τὴν ὁποίαν ἐκτελοῦν οἱ σκλάβοι. Torday op. c. 55.
- 62) Lecky, *History of European morals*, London 1920, τόμ. II σ. 361-368. Sait U., *New origins for the family*. N. Y. 1938 σ. 93.
- 63) 'Η θέσις τῆς γυναικὸς μεταξὺ τῶν Bakairi εἶναι χαμηλὴ δικαιούται ὁμως (ἡ γυναῖκα) νὰ ἔχῃ ἰδικὴν τῆς περιουσίαν. Οἱ Ewe ἀγοράζουν τὰς γυναῖκας τῶν καὶ τὰς θεωροῦν κτήμα ἰδικόν των, μολονότι ἀναγνωρίζεται εἰς αὐτὰς τὸ δικαίωμα νὰ κατέχουν διάφορα κατοικίδια ζῶα, πουλερικά καὶ ἄλλα ἀντικείμενα οἰκιακῆς χρήσεως. Τὸν δὲ βάμβακα, τὸν ὁποῖον καλλιεργεῖ ἡ γυναῖκα, παραχωρεῖ εἰς τὸν σύζυγόν της μόνον κατόπιν ἀνταλλάγματός τινος, καθοριζόμενον ὑπὸ τῶν ἐθίμων. Lowie, Primitive etc. σ. 233.
- 64) Lowie, Primitive etc. 205.
- 65) J. Gabus, *Vie et coutumes des Esquimaux Caribus*, Paris 1944, σ. 13. 'Ενδιαφέρουσα εἶναι ὁμως εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ ἰδίου συγγραφέως (σ. 13): «Cette notion de la propriété commune au sujet du terrain de chasse se modifie dès qu'il s'agit de terrain de piégeage. Depuis que de nombreux chasseurs... sont devenus des trappeurs... ils possèdent individuellement leurs trappes et les places en ligne de 50 à 100 kilomètres parfois. Ils ne supporteraient guère la présence d'une concurrent très près de leur dispositif de piégeage. Le premier qui a placé ses pièges est le maître du terrain pour la saison...»
- 66) Lowie, *Mannuel etc.* σ. 303-304. Hobhouse, *Ueber einige der primitiven Völker z. f. Völkerpsychologie und Sociologie*, Liep. 1928 σ. 40.
- 67) «Un esquimau chasseur de caribon qui par paresse n'entretient par sa famille perdra probablement sa femme et devra errer de compement en

campement reçu partout comme un hôte indésirable. On ne le laissera pas mourir de faim, il est vrai, mais il tombera au rang de paria. Les Dakota désignent de deux mots distincts le fait de rendre visite. L'un indique une formalité sociale où il est bien entendu que les repas éventuels seront payés de retour. L'autre s'applique à un pique assiette qu'on redoute et ridiculise à la fois, à moins qu'il n'ait l'excuse de la vieillesse». Lowie, Manuel 304.

68) Lowie, Primitive etc. σ. 210.

69) Hobhouse, über einige etc. Zeitsch. f. Völkerpsychologie and Soziologie, Leip. 1928 σ. 419.

70) Lowie, Manuel etc. «En principe, la situation est celle-ci, la possession personnelle est conditionnée par l'usage réel de la propriété; un homme qui ne se sert pas de sa trappe à renard doit permettre à un autre individu de la placer». — Birket-Smith op. c. 178. — Klineberg, S'l Psychologie 1946 p. 93.

71) Lowie, Primitive etc. 210, 233, Manuel etc. 305.

72) Sarasin, op. c. 490, Baldus op. c. 73.

73) Lowie, Primitive etc. σ. 215-6.

74) Ἀναφέροντες τὴν περίπτωσιν τῶν Ambrins διὰ τὰ δεῖξωμεν πόσον περίπλοκοι εἶναι αἱ συνθήκαι καὶ πόσον παράτολμον τὰ κάμη κανεῖς γενικὰς καὶ δογματικὰς παρατηρήσεις. Οἱ Ambrins μεταχειρίζονται τεσσάρων εἰδῶν ὄπλα: ἀκόντιον, ρόπαλον, τόξον καὶ σφενδόνη. Τὰ δύο πρῶτα δηλ. τὸ ἀκόντιον καὶ τὸ ρόπαλον θεωροῦνται πτῆμα κοινόν, καὶ ὅταν οἱ ἰθαγενεῖς ὁμιλοῦν περὶ αὐτῶν λέγουν: «Τὸ ἀκόντιόν μας» ἢ τὸ «ρόπαλό μας». Ἐνῶ ἀντιθέτως τὰ τόξα καὶ αἱ σφενδόλαι εἶναι ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ἐπομένως λέγουν: «Τὸ τόξόν μου», ἢ σφενδόνη μου». Rivers op. c. 106.

75) Thurnwald, L'Economie primitive Paris 1937 σ. 350.

Goldenweiser, op. c. 148-9.

Krause, Das Wirtschaftsleben der Völker. Breslaw 1924 σ. 35.

76) Μόνον εἰς ομάδας μὲ κοινωνικὴν διαφοροποίησιν (π. χ. εἰς τὰς νήσους Marshall) ὁ ἐργάτης δὲν εἶναι ἀπόλυτος κύριος τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας του. Ὁ «Βασιλεὺς» δύναται κατὰ βούλησιν νὰ σφετερισθῇ ὅχι μόνον τὰ προϊόντα τοῦ ἀγροῦ, τὸν ὅποιον ὁ κοινὸς πολίτης καλλιιεργεῖ, ἀλλὰ καὶ ὅ, π. ιοδήποτε ἄλλο ἀντικείμενον ἀνήκει εἰς τὸν ἐργάτην. Lowie, Primitive κ.λ. π. 234.

77) Hobhouse op. c. 415. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον τὰ ἀγγεῖα τὰ ὅποια κατασκευάζει ἡ γυναῖκα ἀνέχουν εἰς αὐτήν. Lowie, Primitive etc. 234.

78) Hobhouse, op. c. 414.

79) Lowie, Primitive 234, Manuel etc. σ. 305.

80) Lowie, Manuel 305.

81) T. Hahn. Die Büshmänner, Globus 1870 σ. 120. Τὸ ἴδιο δικαίωμα ἀποκλειστικῆς ἐκμεταλλεύσεως ἀποκτὰ καὶ ὁ ἰθαγενὴς τῆς Ν. Γουινέας (Κάϊ), ὅστις κατορθώνει ν' ἀνακαλύψῃ φωλεὰς ἀγρίων πτηνῶν. Lowie, Primitive 208.

82) Nordenskiöld op. c. 27. Hobhouse op. c. 421. Baldus op. c. 72.

Lowie, Primitive 233, Birket-Smith 178, Gabus op. c. 133.

83) Buschau op. c. 33, Gabus op. c. 134.

84) Lowie-Primitive etc. σ. 211, Starcke op. c. 20.

85) Lowie, Primitive etc. 211. Manuel etc. 305.

86) Ὑπάρχουν ὅμως ἀρκεταὶ ἐξαιρέσεις. Μεταξὺ τῶν Ba-Ila π. χ. ὁ βασιλεὺς δὲν δύναται νὰ διαθήσῃ ἢ πωλήσῃ ἐδάφη, ἀνεὺ τῆς συγκαταθέσεως τῶν ὑπηκόων του. River op. c. 108.

87) Buschan op. c. 33, Rivers 108. Lowie, Primitives etc. 221.

88) Hobhouse op. c. 414, 416. Lowie, Primitives etc. 211-2.

Ὁ Seligmann, ὅστις ἐμελίσθηεν προσεκτικὰ τὰς συνθήκας ζωῆς τῶν Weddah, διεπίστωσεν ὅτι ἑκάστη οἰκογένεια ἔχει ἰδικήν τῆς περιφέρειαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας δύναται νὰ κυνηγᾷ. Εἰς μέλη ἄλλων οἰκογενειῶν ἀπαγορεύεται αὐστηρότατα νὰ εἰσέρχωνται ἀνεὺ ἀδείας εἰς τὴν ζώνην αὐτήν.— Lowie, op. c. 214.

89) Lowie, Primitive 208, Rivers op. c. 112.

90) Lowie, Manuel etc. 306.

91) Rivers op. c. 109.

92) A. Vergiat, Mœurs et coutumes des Manjas, Paris 1937 σ. 118.

93) Nordenskiöld op. c. 29.

94) Lowie, Primitive 227.

95) Hobhouse, op. c. 416.

96) Lowie, Primitive 212-18. Buschan op. c. σ. 34.

97) Hobhouse op. c. 416.

98) Goldenweiser op. c. 149.

99) Lowie, Primitive etc. 236.

100) Lowie, Primitive etc. 236.

101) Ib 236.

102) Birket Smith op. c. 187-8. Lowie, Manuel 308.

103) A. Johnson, War Encyc. Soc. Science N. Y. 135, τόμ. 15 σ. 331.—Tozzer op. c. 215. Marret op. c. σ. 192. M. Davie, La guerre dans les sociétés primitives. Paris 1931 σ. 78-103. «L'exemple classique d'absence de guerres est celui des Esquimaux. Chez les groenlandais l'activité guerrière est inconnue (p. 78).—«En Afrique, le peuple de Fida éprouve un si fort penchant pour le commerce et l'agriculture qu'il ne songe jamais à la guerre (σ. 82). «Les Todas de l'Inde méridionale sont... entièrement dépourvus d'organisation militaire et sont dépeints comme des gens paisibles, doux et amicaux» (σ. 84) etc.

104) M. Davie, Le guerre etc. 268, 431 ff.

105) Ib σ. 286.

106) Lowie, Manuel etc. σ. 243.

107) Lowie, Manuel etc. σ. 248. Davie op. c. σ. 272.

108) Davie op. c. 286. «Les traités n'étaient pas regardés par les Indiens comme des «chiffons de papier; ils étaient sacrés et tabous, ayant pour eux la sanction des dieux» (σ. 289).

109) Vergiat op. c. σ. 41, 43. Baldus op. c. 70, 74. Davie op. c. σ. 290.

110) J. Weeks, Among the primitive Bakongo σ. 191.—Davie op. c. 282.

111) Goldenweiser op. c. 278.

112) C. Strehlow, Aranda ü Lotitja Stämme in Zentral-Australien. Frankfurt a. m. 1913 IV I σ. 9.—Goldenweiser op. c. 380. Davie op. c. 270. Spenser and Gilben, The N. tribes of Central Australia. London 1894 σ. 97.

113) L' inviolabilité des messagers est sanctionnée par la force, car le neutre d'un messenger est considéré comme un crime monstrueux et l'acte est promptement vengé. Davie 279.

114) Curr E., The Australian Race, Melbourne 1886, τόμ. I σ. 78.

Buschau, op. c. σ. 19.

115) Thurnwald op. c. σ. 201.

116) Howitt, Natives Tribes of S. E. Australia, London 1904, σ. 290.

117) Lowie, Primitive etc. σ. 400.

118) Tozzer op. c. 218. F. House, The Range of Social Theory N.Y. 1929 p. 324.

119) Dawson J., Australia Aborigines. Melb. 1881 σ. 7.

120) Vierkandt-Sittlichkeit, Handwörterbuch der Soziologie. Stutt. 1931, σ. 538 ff.

121) Tennent J. Ceylon, London 1859 τόμ. II σ. 444.

122) Hobhouse, Friede und Ordnung beiden primitiven Völkern.

Zeitsch für Völkerpsychologie u. Soz. Leip, 1929 σ. 43.

Dawson op. c. σ. 78-9.

Scheberta, Beiden Urwaldzwerger von Malay, Leip. 1927 I. 271.

Passarge, «Die Buschmänner der Kalahari, Bln. 1907 σ. 126.

123) Rivers op. c. 167.

124) Levy-Brühl, Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures, Paris 1910 σ. 2, 30, 74, 115, 425. La mentalité Primitive Paris 1925 σ. 295 ff.

125) Lowie, Primitive etc. 407. 'Η απαγόρευσις νά ξερχεταί τις εἰς ἐπαφήν μετὰ τῆς πενθερᾶς του θεωρεῖται μεταξὺ πολλῶν πρωτογόνων ὁμάδων σοβαρὸν ἔγκλημα.

Lowie-Avoidance, Enc. Soc. Science N. Y 1930 σ. 369.

126) Lowie, Manuel σ. 312.

127) Rives op. c. 167.

128) Koty, Die Behandlung der Krassen and Alten beim den Primitiven, Stutt. 1933 σ. 260-340

129) Stow. W., Native Races of S. Africa, London 1905 σ. 396.

Lowie, Manuel 312.

130) Tozzer op. c. σ. 217-18.

131) Tozzer op. c. 219. Levy Bruhl, Mentalité etc. σ 244 ff.

132) Summer W., Folkways. N. Y. 1906 σ. 240. Seignobos, Histoire de la civilisation au moyen age et dans les temps modernes. Paris 8ème édit. σ. 23.